

Honours opinies 3

Van oer-identiteit tot nep-mindfulness

Essaybundel Radboud Honours Academy
Vaardighedenmodule: Een overtuigend essay schrijven
Editie: najaar 2019

Auteurs:

Anniek Jansen
Chang van Lier
Judith Hendrix
Nuria de Jong
Robin van Haastrecht
Stephan van Alphen

Radboud Universiteit



Inhoudsopgave

Waarom het gevangenisstelsel dringend toe is aan een herinrichting.....	1
<i>Anniek Jansen</i>	
Identiteit: Waarom het verleden altijd nabij blijft	8
<i>Chang van Lier</i>	
De Staat kan nooit een crimineel zijn.....	15
<i>Judith Hendrix</i>	
Meerouderschap moet wettelijk worden vastgelegd	21
<i>Nuria de Jong</i>	
Mindfulness: hoeder van een stresscultuur?	28
<i>Robin van Haastrecht</i>	
Nederland is beter af met meer kennis van het Duits	34
<i>Stephan van Alphen</i>	

Waarom het gevangenisstelsel dringend toe is aan een herinrichting

Anniek Jansen

Het gevangenisleven, je hebt er waarschijnlijk allerlei beelden bij. Onder meer dankzij series als Prison Break en Orange is the New Black wordt die fantasie levendiger gemaakt. Wellicht heb je ook een mening over de inrichting van het gevangenisstelsel. Is het te hard of juist te soft? Vind je de doodstraf wel of niet kunnen? Daar heb je vast wel ideeën over en daar ben je niet de enige in. Over de hele wereld vinden er discussies plaats over hoe er moet worden omgegaan met criminelen: straffen, rehabiliteren of een combinatie daarvan. Maar waarom is er na al die jaren nog geen overeenstemming? Wat houden die twee vormen nu eigenlijk in? En wat werkt het beste? In dit essay ga ik verder in op deze vragen en maak ik duidelijk dat het huidige systeem tekortschiet en toe is aan verandering.

Straffen door de eeuwen heen

Straffen gebeurt al sinds het begin van de mensheid en door de eeuwen heen zijn er vele vormen van straf toegepast. Zo was het in de Middeleeuwen gebruikelijk om mensen op de brandstapel te gooien of te vierdelen en was het in de 19e eeuw geen uitzondering dat er iemand werd onthoofd (Steensma, 1982). Dat is nu haast niet meer voor te stellen. Ook het toepassen van martelmethodes, zoals iemand levend laten aanvreten door ratten, kan nu echt niet meer. Er zijn in het verleden dus veel lugubere straffen bedacht waar we nu van schrikken.

Gelukkig gaat straffen in de meeste landen nu anders. Er zijn regels en wetten opgesteld zodat mensen goed worden behandeld en een eerlijk proces krijgen. Zo wordt in Nederland een verdachte als onschuldig gezien totdat het tegendeel is bewezen en beslist een neutrale partij wat de consequenties zijn voor de gedane daden. Deze consequenties kunnen straffen, maatregelen of beide zijn. Bij straffen kun je denken aan een boete, taakstraf of gevangenisstraf en bij maatregelen het betalen van een schadevergoeding of terbeschikkingstelling (tbs) (Rijksoverheid, 2019). Er is dus goed nagedacht over het proces van veroordelen en straffen, waarbij de crimineel zo rechtvaardig mogelijk wordt behandeld.

Waarom straffen we eigenlijk?

Na dit korte overzicht van straffen vroeger en nu, gaan we over tot de vraag waarom we überhaupt straffen. Volgens Krukkert (2018) heeft straffen zes mogelijke doelen: vergelding, het voorkomen van

herhaling, mensen afschrikken om misdaden te plegen, het beschermen van de samenleving, rehabilitatie en herstel en compensatie voor de slachtoffers. Het is van belang om te kijken of het huidige strafsysteem daadwerkelijk deze doelen bereikt. Daarom zal ik elk doel langsgaan en beargumenteren waarom de huidige gevangenisstraf tekortschiet.

Het eerste doel is vergelding. Criminelen worden 16 uur per dag opgesloten in een kamer van 10 vierkante meter. Daarbij moet er 20 uur per week worden gewerkt en is het salaris €0,76 per uur. Een gedetineerde zit het grootste deel van de dag in zijn cel en activiteiten bestaan slechts uit eten, recreatie, sport, bezoek en werk (DJI, 2019). Naast deze intentionele maatregelen brengt een gevangenisstraf ook onbedoelde effecten met zich mee, die minstens zo erg zijn. Gedetineerden worden tijdens hun gevangenisstraf geconfronteerd met onder andere drugshandel, corruptie, bedreiging, intimidatie en geweld (Verbeek, 2019). Dit is ongewenst maar maakt vaak een groter deel uit van de vergelding dan de wettelijk vastgelegde bepalingen. Mijn conclusie is dus dat een celstraf zeker voor vergelding zorgt.

Het tweede doel is het voorkomen van herhaling. De cijfers op dit gebied zijn erg teleurstellend. Uit onderzoek blijkt namelijk dat wel 70 procent van de criminelen die een gevangenisstraf hebben gekregen binnen 6 jaar weer de fout in gaan (Klomp, 2014). “In de bak leer je het vak”, verwoordde van Gennip het treffend in Trouw (2018). Gevangenen komen vaak uit de gevangenis zonder geld, met schulden en zonder familie of vrienden. Het gevaar dat ze terugvallen in de criminele wereld is dan erg groot en vaak wordt het gedrag alleen maar erger. Er kan dus geconcludeerd worden dat een gevangenisstraf niet echt helpt om herhaling te voorkomen.

Het derde doel is afschrikken. Of dit werkelijk gebeurt is ook te betwisten. Het is natuurlijk moeilijk om te onderzoeken hoeveel potentiële criminelen worden tegengehouden door de consequenties van gepakt worden. Maar de 70% die weer in herhaling valt wordt duidelijk ook niet afschrikt door de gevolgen. Daarbij komt de vraag of de afschrikwekkende werking er überhaupt wel is: landen met veel strengere straffen kennen ook criminaliteit. In de VS kennen ze de doodstraf, zijn straffen strenger en de gevangenissen slechter. Daar zitten de gevangenissen echter veel voller dan bij de ‘softe’ aanpak en de ‘comfortabele’ gevangenissen in Nederland. Een gevangenisstraf werkt dus niet per se afschrikwekkend.

Het vierde doel is het beschermen van de samenleving. Doordat mensen die de maatschappelijke orde verstoren worden opgesloten en dus niet in contact komen met de rest van het volk, worden er een hoop misdaden voorkomen. Toch is deze oplossing alleen nuttig op de korte termijn. Feit is namelijk dat die mensen uiteindelijk ook weer terugkeren in de maatschappij. Zoals

eerder genoemd is de kans erg groot dat ze weer terugvallen in crimineel gedrag. Een gevangenisstraf is op de lange termijn dus niet zo effectief voor het beschermen van de samenleving.

Het vijfde doel van straffen is rehabilitatie. Criminelen moeten klaargestoomd worden om weer terug te keren in de maatschappij. Dit gebeurt in Nederland door een zogenoemd Detentie- en Re-integratieplan op te stellen. Hieronder vallen trainingen, opleidingen en gedragsinterventies die de gedetineerde helpen om weer terug te keren naar de samenleving (DJI, 2019). Helaas zijn de uitkomsten hiervan niet altijd zoals gewenst. Volgens Loosdrecht (2019) is de tijd in de gevangenis vaak te kort om de procedure goed te doen verlopen en zelfs als deze al lang genoeg is, dan is het nog steeds de vraag of de gedetineerde gemotiveerd is om hiermee aan de slag te gaan.

Het laatste doel is herstel en compensatie. Slachtoffers moeten genoegdoening krijgen voor het leed en de schade die hen is aangedaan. Dit wordt voornamelijk bereikt door een vergoeding, maar het opsluiten van de dader is daar ook een onderdeel van. Het feit dat de crimineel moet boeten voor zijn gedane daden is vaak een troost. Het is een manier om wraak te nemen. Deze maatregel kan daarom worden gezien als een tegemoetkoming voor emotionele schade. De vraag is echter of dit de juiste manier is om dat te doen. Een gevangenisstraf haalt de woede en het onbegrip van slachtoffers namelijk niet weg.

Kortom: van de zes functies die straffen heeft, is gevangenisstraf eigenlijk alleen succesvol als vergeldingsmaatregel. Het beschermen van de samenleving, rehabilitatie en herstel en compensatie lukken slechts ten dele. Afschrikken en het voorkomen van herhaling lukken niet of nauwelijks.

Maar hoe moet het dan wel?

Bij het bespreken van de zes doelen zijn een aantal misstanden van het gevangenisstelsel in Nederland naar voren gekomen. Het is nu duidelijk dat dit stelsel verre van ideaal is. Toch is het ook van belang om met een oplossing te komen. Een idee is om de nadruk meer te leggen op individuele behandeling. In tegenstelling tot gevangenisstraf is de positieve werking van individuele behandeling namelijk daadwerkelijk bewezen. Dit is terug te zien in de vooruitgang bij tbs-patiënten. Ondanks de slechte reputatie van tbs-klinieken zijn er relatief gezien weinig problemen. In 2012 waren er namelijk maar 54 incidenten op 70.000 verloven. Daarbij waren dit meestal maar kleine incidenten, zoals iets later terugkomen dan was afgesproken (Klomp, 2014). Met individuele behandeling kunnen dus veel problemen worden verholpen: herhaling wordt voorkomen, de samenleving wordt beschermd en rehabilitatie wordt verbeterd.

Toch stuiten we ook bij individuele behandeling op problemen. De vraag is of de drie doelen vergelding, afschrikking en herstel en compensatie van de slachtoffers dan wel worden bereikt. Dat er geen vergelding is, gebruiken tegenstanders vaak als grootste argument. Rehabilitatie is volgens hen namelijk iets goeds waar criminelen geen recht op hebben. Ze moeten toch gestraft worden? Dan ga je toch niet met ze praten over hun problemen? Rehabilitatie lijkt haaks te staan op vergelding. Dit is een complex probleem. Een oplossing is om eerst te straffen en dan te behandelen. Het nadeel hiervan is echter dat het effect van de rehabilitatie dan sterk achteruitgaat. Uit onderzoek van de Universiteit Leiden blijkt dat dit onder andere komt doordat het netwerk van familie en vrienden dan al is weggevallen (Sahadat, 2016). Vergelding lijkt dus niet bereikt te kunnen worden door rehabilitatie.

Het tweede probleem is afschrikking. De vraag is of het voor criminelen eigenlijk wel zo erg is om behandeld te worden. Ze krijgen namelijk genoeg hulp en zitten achteraf waarschijnlijk in een betere situatie dan ervoor. Dat kan een reden zijn om juist misdaden te gaan plegen. Het is onbekend of dit werkelijk zo is. Ik pleit voor meer onderzoek naar dit onderwerp. Het is immers wel belangrijk dat criminaliteit wordt tegengegaan.

Het derde probleem is dat de slachtoffers niet genoeg herstel en compensatie ontvangen. Ze worden emotioneel niet gerustgesteld met de gedachte dat de crimineel zomaar wegkomt met zijn daden. Rehabilitatie kan echter ook voor het slachtoffer veel betekenen. Er vinden tegenwoordig ontmoetingen plaats tussen dader en slachtoffers. De dader in de ogen kunnen kijken en confronteren met het leed dat hij heeft aangericht, blijkt veel impact te hebben op zowel slachtoffer als dader (Cleiren, 2018). Misschien is dit voor slachtoffers wel meer genoegdoening dan een jaar langer gevangenisstraf voor de dader.

Een ander bijkomend probleem is dat individuele behandeling erg duur is. Tbs kost 465 euro per dag (TBS Nederland, 2019). Toch is het maar de vraag of het duurder is dan het huidige systeem. Gevangenisstraf zelf is namelijk ook duur. Elke gevangene kost 250 euro per dag (Redactie Trouw, 2018). Daarbij komen nog de kosten van het eventueel herhaalde crimineel gedrag en de bijbehorende gevangenisstraf. Met een duurdere individuele behandeling heb je veel lagere recidive en spaar je dus een deel van de kosten van herhaalde criminaliteit en straf uit.

Toch kan je je nog steeds afvragen of criminelen het wel waard zijn om geld in te investeren. Alleen is het wel belangrijk om te bedenken dat we in Nederland als verzorgingsstaat allerlei mensen helpen die het niet in eerste instantie lijken te verdienen. We betalen bijvoorbeeld ook de hulp voor mensen die ongezond leven en vervolgens allerlei gezondheidsklachten krijgen. We doen dat omdat we rekening houden met elkaar en beseffen dat niet iedereen dezelfde mogelijkheden heeft.

Criminelen hebben vaak een moeilijk verleden waardoor ze in de criminaliteit belanden. Je zou ze dus deels ook als slachtoffer kunnen zien. Of mensen recht hebben op hulp is dus niet zo zwart-wit.

Kortom, een aantal argumenten tegen individuele behandeling kunnen worden weerlegd. Herstel en compensatie kunnen wel worden bereikt, de kosten zijn relatief en criminelen zijn het wellicht wel waard. Toch blijft de vraag hoe de doelen vergelding en afschrikking gehaald kunnen worden. Zoals genoemd is hier weinig over bekend en is nader onderzoek van belang.

En nu?

Om aan alle doelen recht te doen moet er een soort combinatie van straf en rehabilitatie komen. De vraag is alleen hoe. Wat is een gepaste straf en hoe moet rehabilitatie worden vormgegeven? Het is lastig om de eerste vraag te beantwoorden omdat hier weinig wetenschappelijke kennis over is. Het is moeilijk om te onderzoeken of een straf passend is of niet, omdat dat erg subjectief is.

Hoe rehabilitatie moet worden vormgegeven is gelukkig iets makkelijker te onderzoeken. Zoals ik eerder al noemde is tbs erg succesvol gebleken. Dat komt voornamelijk doordat de behandeling precies wordt afgestemd op het individu. Er wordt gefocust op de redenen van crimineel gedrag, waarbij die redenen vervolgens bestreden worden, in plaats van de symptomen ervan. Daarbij wordt er uitgebreid aandacht besteed aan sociale therapie, dagbesteding, financiën, signalering en terugvalpreventie. Zo'n behandeling duurt gemiddeld zeven tot acht jaar (Openbaar Ministerie, 2019).

Het is natuurlijk onmogelijk om iedere crimineel een dergelijke behandeling te geven. Er zijn in Nederland ongeveer 35.000 gevangenen (CBS, 2019). Er zijn ruim 1300 tbs-gestelden (TBS Nederland, 2019). Meegenomen dat tbs 465 euro per dag kost, is het erg duur als elke gevangene een behandeling zou krijgen. Gelukkig is dat ook helemaal niet nodig. Veel criminelen kampen 'slechts' met een verslaving of een milde antipersoonlijkheidsstoornis, wat redelijk makkelijk te behandelen is (Klomp, 2014). Tbs is echter wel een grote inspiratiebron. Het succes is ongekend en daar mogen we zeker even bij stilstaan. Maar wat gaan we daar dan mee doen? Het is wat mij betreft onvermijdelijk om meer aandacht te besteden aan individuele behandeling. Dit is het meest succesvol.

Conclusie

De jarenlange discussie over de inrichting van het strafstelsel is dus nog lang niet voorbij. Er is nog veel waar over nagedacht en wat onderzocht moet worden. Dit is misschien een somber vooruitzicht, maar het goede is wel dat het tenminste de aandacht krijgt die het verdient. Ik heb met dit betoog beargumenteerd dat verandering van groot belang is. De zes doelen van straffen, vergelden,

afschrikken, rehabilitatie, herhaling voorkomen, de samenleving beschermen en herstel en compensatie, worden niet bereikt door enkel een gevangenisstraf. Er moet meer aandacht komen voor individuele behandeling vergelijkbaar met tbs, omdat het effect daarvan daadwerkelijk bewezen is. Is effectiviteit immers niet veel belangrijker dan emotionele geruststelling?

Literatuurlijst

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2019). *Gedetineerden; geslacht, leeftijd emigratieachtergrond*. Geraadpleegd op 15 november 2019, van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82321NED/table?fromstatweb>

Cleiren, T. (2018). *Strafrecht biedt geen pleisters voor de emotionele wonden van slachtoffer*. Geraadpleegd op 18 december 2019, van <https://www.socialevraagstukken.nl/strafrecht-biedt-geen-pleisters-voor-de-emotionele-wonden-van-slachtoffer/>

Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) (2019). *Veelgestelde vragen over DJI*. Geraadpleegd op 17 december 2019, van <https://www.dji.nl/veelgestelde-vragen/>

Klomp, C. (2014). *Waarom we delinquenten beter kunnen behandelen dan opsluiten*. Geraadpleegd op 15 december 2019, van <https://decorrespondent.nl/1525/waarom-we-delinquenten-beter-kunnen-behandelen-dan-opsluiten/21485436775-d881f3fe>

Krukkert, I.J. (2018). *Strafdoelen in het strafrecht*. Geraadpleegd op 15 november, van https://www.navigator.nl/document/id62d5e3ba01f94908b155b9b571f9bc5f/individuele-straftoemeting-in-het-fiscale-bestuurlijke-boeterecht-fiscale-monografieen-nr-151-6311-straftoelen-in-het-strafrecht?ctx=WKNL_CSL_2603

Loosdrecht, S (5 februari 2019). *Waarom zoveel gevangenen opnieuw in de fout gaan: tien oorzaken van recidive*. Geraadpleegd op 15 november 2019, van <https://demonitor.kro-ncrv.nl/artikelen/waarom-zoveel-gevangenen-opnieuw-in-de-fout-gaan-tien-oorzaken-van-recidive>

Openbaar Ministerie (2019). *Hoe lang duurt tbs?* Geraadpleegd op 17 december 2019, van <https://www.om.nl/@8zev9277/lang-duurt-tbs/>

Redactie Trouw (20 maart 2018). *Gevangene kost in Nederland relatief veel: 250 euro per dag*. *Trouw*. Geraadpleegd op 18 december 2019, van <https://www.trouw.nl/nieuws/gevangene-kost-in-nederland-relatief-veel-250-euro-per-dag~bce56506/>

Rijksoverheid (2019) *Hoe verloopt een strafrechtelijke procedure*. Geraadpleegd op 15 november 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/rechtspraak-en-geschiedoplossing/vraag-en-antwoord/hoe-verloopt-een-strafrechtelijke-procedure>

Sahadat, I. (8 september 2016). Lange celstraffen werken averechts. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 24 december 2019, van <https://www.volkskrant.nl/wetenschap/lange-celstraffen-werken-averechts~be04cf64/>

Steensma, H. (1982). *Straffen door de eeuwen heen. De beul, het tuchthuis en de gevangenis*. Geraadpleegd op 17 november 2019, van <https://www.historyofsocialwork.org/PDFs/1982,%20straffen%20door%20de%20eeutwen%20heen%20OCR%20C.pdf>

TBS Nederland (2019). *Hoeveel tbs-patiënten zijn er in Nederland?* Geraadpleegd op 18 december 2019 van <https://www.tbsnederland.nl/faq/hoeveel-tbs-patiënten-zijn-er-in-nederland/>

Verbeek, F. (28 januari 2019). *Wat is er mis met het Nederlandse gevangenisstelsel?* Geraadpleegd op 17 december 2019, van <https://www.elsevierweekblad.nl/nederland/achtergrond/2019/01/straat-regeert-in-nederlandse-gevangenissen-669389/>

Identiteit: Waarom het verleden altijd nabij blijft

Chang van Lier

“Nederland zit in een identiteitscrisis”, aldus Hoogleraar Hans Boutellier in *Trouw*. Dit is volgens Boutellier verklaarbaar door de ontzuiling. Vroeger was je katholiek, liberaal, protestant of humanist. Deze scheidslijnen bestaan tegenwoordig niet meer en er is meer nadruk komen te liggen op het individu (1). Men kan niet meer de identiteit van zijn respectievelijke zuil aannemen, maar moet deze zelf creëren. Het blijft me toch altijd verbazen dat men zich zo druk kan maken om identiteit. Tegelijkertijd maak ik me zorgen om uitspraken als die van Boutellier. Het huidige identiteitsdebat in Nederland vertoont namelijk schrikbarende overeenkomsten met de Duitse hang naar een eenduidige identiteit in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog. Toen sprak men ook van een ware identiteitscrisis.

Deze identiteitscrisis kwam met name door het Verdrag van Versailles (2). Door de totstandkoming en inhoud van dit verdrag schaamden de Duitsers zich om Duitser te zijn. Duitsland werd bijvoorbeeld ontwapend en moest zijn koloniën afstaan (3). De illusie van een onverslaanbaar Duits keizerrijk was aan stukken gebroken en daarmee ook een identiteit waar velen Duitsers zich aan hadden verbonden. Hitler speelde in op dit gevoel en won daarmee de verkiezingen in 1932 (2). Hij kon ook door dit gevoel, middels propaganda, het antisemitisme aanpraten.

Blijkbaar kan dus het verlangen naar één identiteit ervoor zorgen dat dit verlangen vervuld en gestuurd kan worden door anderen. Terug in Nederland hebben wij ook het gevoel geen identiteit te hebben. Daarbij vraag ik me af: waarom moeten we toch een eenduidige identiteit hebben? Kan identiteit niet plastisch zijn in plaats van een statische identiteit? Ik vind namelijk dat het hedendaags verlangen van Nederlanders naar een oer-identiteit gevaarlijk is voor de Nederlandse maatschappij, omdat het overeenkomsten toont met gevoelens van de Duitse bevolking in het interbellum. Deze gevoelens hebben ertoe geleid dat een tiran als Hitler aan de macht kon komen.

De gevaren van een identiteit

Volgens een onderzoek naar Nederlandse identiteit van het Sociaal en Cultureel planbureau (SCP) vond de overgrote meerderheid van de ondervraagden dat er wel een Nederlandse identiteit bestaat. Bij deze identiteit horen dingen als onze taal, Koningsdag, Sinterklaas, fietsen, deltawerken, waarden zoals vrijheid en democratie (4). Als we de uitspraken van Hoogleraar Boutellier en het onderzoek van het SCP naast elkaar leggen, blijkt er sprake te zijn van een paradox: aan de ene kant hebben we het gevoel van identiteitsloosheid, maar aan de andere kant kunnen we toch het

Nederlanderschap een nauwkeurige definitie geven. Je zou dit kunnen zien als een leegte in een afgesloten raamwerk.

Het gevaarlijke van een leegte in een afgesloten raamwerk is dat etno-nationalistische politici hier slim gebruik van maken. Als politicus kun je deze leegte invullen en daarmee mensen bepaalde overtuigingen aanpraten. De leegte in dit raamwerk kun je dus vormgeven en aanpassen. Dit is precies wat Daniel Chirot beschrijft in zijn artikel over identiteitsconstructie en de oorzaken van genocides. Een identiteit kan volgens hem zowel vormgegeven als gemodificeerd worden door de politiek om conflicten binnen een land te vergroten (5).

Een andere uitkomst van het onderzoek van het SCP is dat veel van de ondervraagden ook weten wat zeker niet bij de Nederlandse identiteit hoort: de islam. Het wordt zelfs gezien als de meest bedreigende factor voor de Nederlandse identiteit naast polarisering (4). Wat je hieruit kunt concluderen is dat het bij identiteitsvorming niet alleen belangrijk is om te definiëren wat wel bij de identiteit hoort, maar ook wat zeker niet bij de identiteit hoort. Terwijl moslims ook een Nederlands paspoort kunnen hebben hetgeen aangeeft dat je bij Nederland hoort.

Uit een onderzoek, uitgevoerd door EenVandaag waar 46000 mensen aan hadden deelgenomen, blijkt dat 67% van de deelnemers vindt dat de Nederlandse identiteit onder druk staat. Ze vinden dat de tradities waar ze van houden 'besmet' zijn door de invloed van mensen met een migratieachtergrond, en dat ze zich door die invloed tegen hun wil in moeten aanpassen. Er is zichtbaar een idee van een afgebakende Nederlandse identiteit in plaats van een plastisch geheel. Volgens Daniel Chirot zorgen deze afgebakende ideeën ervoor dat de relaties tussen groepen verslechteren. Het propageren van een identiteit kan ervoor zorgen dat een harmonieuze samenleving kan worden veranderd in een samenleving waar onderling conflicten kunnen ontstaan (5). Dit zie je ook terug in Nederland. Doordat men meent dat de Nederlandse identiteit statisch is, ontstaat ook het gevoel dat deze onder druk staat.

Het heden in het verleden

Waar de deelnemers uit het bovengenoemde onderzoek van EenVandaag de meeste moeite mee hebben zijn moslims. Volgens de deelnemers staan zij te ver af van onze cultuur (6). Er zijn dus ideeën over een Nederlandse identiteit en cultuur, maar de mensen die hier ver van af staan 'besmetten' deze ideeën. Dit getuigt van onderhuidse spanningen die heersen in de maatschappij. Wat hierbij opvalt is dat krachtige woorden als besmetting en bedreiging worden gebruikt. Deze zelfde woorden werden ook door Hitler gebruikt in zijn uitlatingen over Joden. Het boek *National Socialism & German Discourse* zegt dat Joden volgens Hitler 'een bedreiging voor de maatschappij

waren'. Zij zouden het Duitse bloed 'besmetten' (7). Met andere woorden: volgens Hitler werd de Duitse identiteit en cultuur door de Joden besmet en daarmee vormden zij een bedreiging voor de maatschappij. Als we de uitspraken van Hitler en het taalgebruik van de deelnemers van het onderzoek van EenVandaag vergelijken, wordt het duidelijk dat het denken van toen en nu minder van elkaar verschillen dan we denken.

Een tegenargument kan luiden dat een directe vergelijking gebaseerd op een beperkt aantal overeenkomsten tussen Nazi-Duitsland en hedendaags Nederland overhaast en simplistisch is. De tijd en omstandigheden waren toen immers heel anders. Toentertijd zat Duitsland in een diepe economische crisis, heerste er ernstige armoede en was er sprake van hyperinflatie. Bovendien had Duitsland net een oorlog verloren en was het onderhevig aan het Verdrag van Versailles. Daarnaast zou je kunnen beargumenteren dat de 'haat' anders is. Het antisemitisme heeft immers een lange geschiedenis en zat al diep geworteld in het Duitse denken. Toch denk ik dat het helemaal niet zo overhaast en simplistisch is. Er zijn een aantal zorgwekkende veranderingen en overeenkomsten ontstaan in de afgelopen jaren.

Een zo'n overeenkomst is dat uitspraken van Thierry Baudet, de partijleider van het Forum voor Democratie (FvD), verontrustende gelijkenissen tonen met het Nazi-ideaal van rassenpuurheid van 75 jaar geleden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een uitspraak die tevens werd gelivestreamd via Facebook over de 'homeopathische verdunning van de Nederlandse bevolking met alle volkeren van de wereld' (8). Volgens Baudet zou door deze verdunning uiteindelijk nooit meer een Nederlander kunnen bestaan. Hij creëert dus de illusie dat de Nederlander wordt verdrongen door buitenlanders.

Ziet men heil in de uitspraken en ideeën van Baudet? Blijkbaar wel, want in het eerder genoemde onderzoek van EenVandaag ervoer maar liefst 95% van de FvD-kiezers druk op de Nederlandse identiteit (6). De ideeën van Baudet sluiten dus naadloos aan op de gevoelens die spelen onder bepaalde Nederlanders. Daarnaast heeft het Forum voor Democratie de afgelopen jaren een prominente plek in de Nederlandse politiek verworven. De partij won maar liefst 20 zetels in de Tweede Kamerverkiezing op 15 maart 2017, slechts een week nadat Baudet de bovenstaande uitspraak had gedaan (9).

Het FvD legt ook steeds meer nadruk op het feit dat Nederlanders er financieel op achteruit gaan. In nieuwsberichten van de partij worden uitspraken gedaan als: 'De crisis ligt achter ons, zegt men. De economie groeit. Maar waarom merken we daar zo weinig van?' of 'Forum voor Democratie wil dat Nederlanders eindelijk weer meer te besteden krijgen.' (10) Zoals Baudet het voorstelt, lijkt het net alsof de gemiddelde Nederlanders niets meer te besteden heeft. Uit een onderzoek van

Frank Mols getiteld “Explaining the Appeal of Populist Right-Wing Parties in Times of Economic Prosperity” blijkt dat er in tijden van welvaart nog steeds veel aanhang is voor rechts populistische partijen. Ze spelen in op een gevoel van ervaren armoede. Het doet er hierbij niet toe of men werkelijk arm is. Volgens Mols zetten rechts populistische partijen ook de elite af tegen het gewone volk (11). Hierdoor krijgen mensen nog meer het gevoel van oneerlijkheid. Dit gebeurt ook in de bijeenkomsten van Baudet. Hij creëert het idee van het-volk-tegen-de-elite (12). Door in te spelen op ervaren armoede en ervaren identiteitsdruk kun je dus opmaken dat het FvD op vele niveaus slim inspeelt op de gevoelens van mensen en daarmee ook kiezers wint.

Een verandering die de politiek beïnvloedt is de opkomst van sociale media. Dit heeft de manier waarop politieke partijen hun boodschap verkondigen ingrijpend veranderd. Door de snelheid en het grote bereik van het internet is het steeds makkelijker geworden om politieke ideeën te verspreiden. Facebook staat bijvoorbeeld toe om politieke reclame te plaatsen en controleert daarbij niet op feiten, omdat dit in tegenspraak zou zijn tegen het recht van vrij spreken. Dus het bereik van je boodschap is immens en de inhoud mag elke vorm aannemen (13). De Britse acteur Sacha Baron Cohen kwam daarover laatst in het nieuws met zijn uitspraak dat: “Facebook Hitler gewoon antisemitische advertenties zou laten kopen.” (14) Via Facebook kan Baudet zijn bijeenkomsten livestreamen waardoor iedereen de bijeenkomsten kan bijwonen.

De gevaren van xenofobie

In Nederland zien we vijandigheid naar moslims toe. Uit discriminatiecijfers van de Rijksoverheid blijkt dat 91% van de discriminatie-incidenten op basis van geloof gericht is tegen moslims. Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld de campagnespot van de Partij voor de Vrijheid (PVV). In deze campagnespot stond dat de islam geweld, terreur, discriminatie en dodelijk is (15). Je ziet ook dat gewelddadige retoriek plaatsmaakt voor fysiek geweld. Er zijn bijvoorbeeld molotovcocktails tegen een moskee in Enschede gegooid (16). Het rapport over de registraties van discriminatie-incidenten en het incident in Enschede getuigen van xenofobie naar moslims toe.

Deze xenofobie is gevaarlijk. Het zorgt namelijk voor een publiek debat waarin agressie, zowel mondelinge als fysieke, tegenover buitenlanders steeds verder genormaliseerd wordt. Een populistische politicus hoeft alleen gevoelens van haat en verongelijkheid aan te wakkeren. Anderen kunnen hier vervolgens mee aan de haal gaan. De combinatie van verongelijkheid en de normalisering van xenofobie is een recept voor geweldsuitbarstingen. Dit zag men in Nazi-Duitsland bijvoorbeeld in de ‘Kristallnacht’ (17). Maar de echte escalatie en radicalisering vond plaats na de Wannseeconferentie in 1942. Hierin werd de ‘oplossing op het Joodse vraagstuk’ bedacht. Het

creëren van vernietigingskampen was, volgens Christian Gerlach, helemaal niet Hitler's idee, maar dat van zijn sympathisanten. Hitler gaf slechts de goedkeuring (18). Hij uitte vooral zijn haat voor Joden en hij wilde vooral dat zij het land uit gingen. Er waren bijvoorbeeld ideeën om Joden naar Madagaskar te deporteren (18). Haat kan zich dus, als het niet wordt ingetoomd maar juist wordt gestimuleerd, op onvoorspelbare manieren uiten. De aanzet tot deze haat zie je ook terug bij Baudet. Op subtiele wijze verspreidt hij zijn ideeën over een raciaal homogeen Nederland. De gevolgen ontstaan echter niet door hem, maar door zijn aanhang. Hij laat vage leuzen over een verloren Gouden Eeuw, en de oorzaken daar van, open voor interpretatie door zijn toehoorders (8).

Conclusie

Kortom, het hedendaags verlangen van Nederlanders naar een oer-identiteit is gevaarlijk. Hoewel Baudet nog maar sinds enige jaren bekend is in ons politieke landschap, zijn Baudet's ideeën deel van een traditie van xenofobie die al langer een bepalende factor is geweest in de Europese geschiedenis. In Nederland heersen er bijvoorbeeld nu al xenofobe gevoelens tegenover moslims. Xenofobie is geëxploiteerd door allerlei dictators, demagogen en fascistten om aan de macht te komen. In Nederland neemt dit nu gestalte aan in Baudet, die slim gebruik maakt van deze gevoelens. Maar het gevaarlijke van deze hedendaagse exploitatie van xenofobie is dat etno-nationalistisch gedachtegoed door de opkomst van sociale media makkelijker te verspreiden is en een groter bereik heeft. Hoewel zowel de tijd als omstandigheden anders zijn, blijkt toch dat de verschillen tussen Nazi-Duitsland en nu helemaal niet zo groot zijn. Immers, het verlangen van Baudet om terug te keren naar een monocultureel, en dus ook een monoraciaal Nederland, is niet ver verwijderd van de etnische paranoia van Hitler. Beiden exploiteren een wijdverspreid gevoel van economische verongelijkheid en verlies van culturele identiteit. We bewandelen allemaal een pad dat door meerdere volkeren in de geschiedenis bewandeld is. Het zou ons dus goed doen om de vraag te stellen: 'Zouden we met z'n allen niet gewoon afstand moeten nemen van het idee van een eenduidige identiteit?'

Bronnenlijst

- (1) <https://www.trouw.nl/nieuws/de-nederlander-bestaat-niet-meer-of-toch-wel~b10866c2/>
- (2) <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/jodenhaat-werd-duitsers-door-hitler-aangepraat~b8c54207/>
- (3) [https://nl.wikipedia.org/wiki/Verdrag_van_Versailles_\(1919\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Verdrag_van_Versailles_(1919))

- (4) <https://www.scp.nl/dsresource?objectid=dd2ab403-dee7-4363-872d-36f246da4632&type=org>
- (5) Chirot, D. and Karell, D. (2014), Identity Construction and the Causes of Genocidal Mass Murder. *Stud Ethn Nation*, 14: 484-499. doi:10.1111/sena.12112
- (6) <https://eenvandaag.avrotros.nl/panels/opiniepanel/alle-uitslagen/item/tweederde-vindt-dat-nederlandse-identiteit-onder-druk-staat/>
- (7) Dodd, B. *National Socialism and German Discourse : Unquiet Voices*; Palgrave Macmillan: Cham, Switzerland, 2018.
- (8) <https://www.facebook.com/forumvoordemocratie/videos/1123707407754969/>
- (9) <https://www.kiesraad.nl/actueel/nieuws/2017/03/20/officialie-uitslag-tweede-kamerverkiezing-15-maart-2017>
- (10) <https://forumvoordemocratie.nl/actueel/negen-jaar-rutte-dalende-koopkracht-en-stijgende-belastingen>
- (11) Mols, F.; Jetten, J. Explaining the Appeal of Populist Right-Wing Parties in Times of Economic Prosperity: Economic Prosperity and Populist Right-Wing Parties. *Political Psychology* 2016, 37 (2), 275–292 DOI: 10.1111/pops.12258.
- (12) <https://www.trouw.nl/nieuws/wat-maakt-forum-voor-democratie-zo-aantrekkelijk-voor-kiezers~b6f39edf/>
- (13) <https://www.nytimes.com/2019/11/22/technology/campaigns-pressure-facebook-political-ads.html>
- (14) <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-50525884>
- (15) <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2019/04/16/discriminatiecijfers-in-2018/Discriminatiecijfers+in+2018.pdf>

- (16) <https://nos.nl/artikel/2219726-brandbommen-tegen-moskee-enschede-wel-terrorisme-toch-lagere-straffen.html>
- (17) <http://meeroverdeholocaust.nl/woordenlijst/kristallnacht>
- (18) Gerlach, C. The Wannsee Conference, the Fate of German Jews, and Hitler's Decision in Principle to Exterminate All European Jews. *The Journal of Modern History* 1998, 70 (4), 759–812 DOI: 10.1086/235167.

De Staat kan nooit een crimineel zijn

Judith Hendrix

Stel je voor dat de Staat een strafbaar feit begaat, zoals fraude, witwassen, diefstal enzovoorts. Dit klinkt op het eerste gezicht als iets wat zich in onze democratische rechtsstaat niet zo snel zal afspelen. Zulke taferelen zien we op de televisie voorbij komen in landen zoals Noord-Korea en India. Toch is onze Staat ook niet gevrijwaard van voornoemde soort praktijken. Neem als voorbeeld vliegbasis Volkel. Op Volkel werd een opslagtank gevuld met kerosine, maar de opslagtank werd echter te vol gepompt waardoor kerosine lekte en in/op de bodem terecht kwam. Dit was een overtreding op grond van de Wet Bodembescherming en is via deze wet strafbaar gesteld. De Staat was verantwoordelijk voor hetgeen op de vliegbasis gebeurde en dus vervolgbaar voor de overtreding van de Wet Bodembescherming.¹ Er was echter een probleem, want de rechter bepaalde dat de Staat niet vervolgbaar is voor strafbare feiten die hij gepleegd heeft. Een persoon van vlees en bloed of ondernemingen (rechtspersoon) zouden dus vervolgd worden voor deze overtreding maar de Staat niet. Dit is naar mijn mening apart en verdient daarom verder onderzoek.

Het essay zal zich richten op de stelling: de Staat heeft strafrechtelijke immuniteit en is daardoor in het strafrecht verheven boven de burgers en ondernemingen (rechtspersoon). Om voornoemde stelling te bewijzen gaan we eerst in op de juridische begrippen die gehanteerd worden (§1), vervolgens ga ik de vraag beantwoorden wat strafrechtelijke immuniteit van een Staat inhoudt (§2). Niet te vergeten moeten de vragen worden beantwoorden: waarom de Staat strafrechtelijke immuniteit heeft en wat de gevolgen zijn van deze immuniteit (§3).

Spoedcursus juridische terminologie

In 1976 werd het mogelijk om rechtspersonen te vervolgen voor strafbare feiten die zij hadden gepleegd, ook al hebben zij geen 'soul to damn or body to kick'.² Een rechtspersoon is in feite niks meer dan een stukje papier dat is opgericht bij een notariële akte, deze akte is door een notaris opgesteld. De mogelijkheid om een rechtspersoon te vervolgen was echter strijdig met de strafrechtelijke immuniteit van de overheid, het betreft specifiek de landelijke overheid (de Staat).³

¹ HR 25 januari 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC9616.

² *Preadviezen* 2013.

³ Spronken, *NJB* 2013/1343, afl. 22, p. 1439. 2013/1343.

Voornoemde zin is exact de kern van het probleem dat ik dit essay ga bespreken, maar menig leek zal geen idee hebben wat deze nogal juridische zin inhoudt. Daarom wordt er in deze paragraaf een spoedcursus juridische terminologie ingelast. Als eerst is het van belang om te weten dat er een verschil zit in een rechtspersoon in de vorm van een onderneming, en een publiekrechtelijke rechtspersoon. Een publiekrechtelijke rechtspersoon is geen onderneming zoals een BV of NV, maar is een rechtspersoon dat een overheid vertegenwoordigt zoals een gemeente, provincie of de Staat. Overheden hebben net zoals ondernemingen rechtspersoonlijkheid zodat ze overeenkomsten kunnen sluiten. Ondernemingen als Zara kunnen kleren inkopen en daar overeenkomsten over sluiten, door de rechtspersoonheid die aan een overheid is gegeven kan de overheid overeenkomsten sluiten voor inventaris enzovoorts. Rechtspersoonlijkheid is dus van belang om overeenkomsten te sluiten net zoals mensen van vlees en bloed dat kunnen. Ten tweede houdt strafrechtelijke immuniteit in dat je niet voor strafbare feiten vervolgd kan worden. Pleegt iemand met strafrechtelijke immuniteit een diefstal dan zal deze persoon niet ter verantwoording voor de rechter geroepen kunnen worden en geen straf hoeven ondergaan.

Nu je een beter beeld hebt van bepaalde juridische begrippen kan ik tot slot uitleggen wat het probleem in dit essay inhoudt. De Nederlandse Staat is een rechtspersoon en sinds 1976 kunnen rechtspersonen strafrechtelijk vervolgd worden, maar de Nederlandse Staat geniet strafrechtelijke immuniteit waardoor strafrechtelijke vervolging niet voor haar geldt. De vraag die ik mij vervolgens stel is waarom de Staat strafrechtelijke immuniteit geniet, terwijl er in het wetboek van Strafrecht staat dat rechtspersonen strafbare feiten kunnen begaan. De Staat wordt dus niet uitgezonderd in de wet, maar geniet toch strafrechtelijke immuniteit.

Wat houdt strafrechtelijke immuniteit voor de Staat in?

In de vorige paragraaf heb ik al een tipje van de sluier onthuld wat de strafrechtelijke immuniteit van de Staat inhoudt. Volgens artikel 51 lid 1 WvSr kunnen natuurlijk personen en rechtspersonen strafbare feiten begaan.⁴ Artikel 2:1 lid 1 BW verklaart dat de Staat rechtspersoonlijkheid bezit, waardoor hij onder het toepassingsbereik van artikel 51 WvSr zou moeten vallen.⁵ Dit is niet het geval en dat vloeit voort uit het Volkel-arrest. Uit Het Volkel-arrest vloeit voort wanneer de Staat strafbare feiten begaat. In deze rechterlijke uitspraak van de hoogste strafrechters in Nederland is bepaald dat

⁴ Artikel 51 lid 1 WvSr.

⁵ Artikel 2:1 lid 1 BW.

de Nederlandse Staat strafrechtelijke immuniteit geniet. De Nederlandse Staat geniet strafrechtelijke immuniteit gebaseerd op meerdere argumenten.

Het eerste argument is dat de Staat strafrechtelijke immuniteit heeft, is omdat de strafrechtelijke immuniteit onverenigbaar is met het opleggen van geldstraffen. Wanneer er geldstraffen in het strafrecht worden opgelegd gaat dit geld naar de Staatskas. Met andere woorden, als de Staat een geldstraf wordt opgelegd moet hij deze geldstraf aan zichzelf betalen. Elk weldenkend mens zou bekennen dat dit niet heel zinvol is.

Ten tweede bestaat er een geromantiseerd beeld van de soevereine Staat, hij behartigt het algemeen belang en is drager van onze rechtsorde met gezag over de gemeenschap. Deze gedachte is moeilijk te verenigen met een Staat die strafrechtelijk vervolgd zou kunnen worden, want de Staat zou namelijk altijd het algemeen belang moeten behartigen en zich niet inlaten met strafrechtelijke praktijken. Voornoemde denkwijze vind ik echter naïef, in het verleden is al vaker gebleken dat de Staat bepaalde normen (meestal strafrechtelijk van aard) met opzet en organisatorische aard overtreed.⁶ Een goed voorbeeld van deze stelselmatige overtredingen zijn milieunormen zoals de Otapan Zaak.⁷ In deze zaak was een schip gevuld met asbest en weggesleept voor de sloop naar Turkije. Een tweede reden waarom het tweede argument zwak is, is als het inderdaad zo zou zijn dat de Staat het algemeen belang altijd behartigt, waarom heeft zij dan strafrechtelijke immuniteit gekregen. Het verkrijgen door strafrechtelijke immuniteit aan de Staat suggereert dat de Staat weleens normen schendt en strafbare feiten begaat anders; zou de Staat geen strafrechtelijke immuniteit genieten. Ook is strafrechtelijke immuniteit onverenigbaar met de gedachte van een rechtsstaat. Een rechtsstaat houdt in dat overheden in de Staat en de Staat zelf zich aan de regels moeten houden die hij ook aan haar burgers oplegt. Dus als de Staat strafrechtelijke immuniteit geniet hoeft, hij zich niet te houden aan de regels die de Staat oplegt aan haar burgers en is daardoor onverenigbaar met de rechtsstaatgedachte.

Tot slot is er nog een praktisch argument te bedenken waarom de Staat strafrechtelijke immuniteit behoort te genieten, namelijk een mogelijke tsunami van beklagzaken over niet-vervolg

⁶ Spronken, *NJB 2013/1343*, afl. 22, p. 1439. 2013/1343.

⁷ Hof Den Haag 12 december 2012, ECLI:NL:GHSGR:2012:BY6448.

(artikel 12 WvSv) van de Staat.⁸ Veel van deze beklagzaken zullen onterecht zijn tegen de Staat en zal leiden tot onnodige kosten en capaciteit van ons strafrechtstelsel.⁹

Wat zijn de gevolgen

Een gevolg van strafrechtelijke immuniteit van de Staat is dat de Staat misbruik zou kunnen maken van deze exclusieve bevoegdheid, aangezien hij toch niet strafrechtelijk vervolgd kan worden. Dit zal echter niet zo snel gebeuren, maar ik wil mijn lezers er toch bewust van maken. De Staat wordt door de strafrechtelijke immuniteit verheven boven de burger en ondernemingen (rechtspersoon), wat inhoudt dat de Staat bevoorrecht is en niet gelijk wordt behandeld. Voornoemde is in geding met het gelijkheidsbeginsel en de rechtsstaatgedachten (rechtsstaatgedachte is behandeld in de vorige paragraaf) en daardoor wel enigszins ongewenst. Een laatste gevolg is dat de toegang tot de rechter wordt geblokkeerd wanneer een persoon of onderneming (rechtspersoon) de Staat aansprakelijk wil stellen. De Staat geniet immuniteit waardoor hij niet in rechte vervolgd kan worden voor strafbare feiten die hij pleegt.¹⁰ De andere kant van de medaille is echter dat het opheffen van de Staatsrechtelijke immuniteit ook niet het gewenste effect teweeg zal brengen. De ongewenste effecten zijn al besproken in de vorige paragraaf, namelijk de Staat beboet zichzelf, Staat komt niet op voor het algemeen belang en het doet teveel beroep op de capaciteit van ons rechtssysteem en brengt daardoor onnodige kosten met zich mee.

Aangezien het opheffen van de strafrechtelijke immuniteit van de Staat in zijn geheel niet gewenst is, is een middelweg de gewenste oplossing. Een aangedragen oplossing waar ik mij bij aan wil sluiten is het strafrechtelijk vervolgen van feitelijk leidinggevend in overheidsdienst.¹¹ De eerste reden waarom ik dit een geschikte oplossing vind, is dat het niet afdoet aan het gezag van de overheid en het idee dat de Staat het algemeen belang behartigt. Eerder in dit essay heb ik betoogd dat het tweede argument en de daarin beschreven gedachtegoed naïef vindt, toch is het een gedachtegoed wat veel burgers vinden en die burgers moeten naar mijn mening ook tegemoet gekomen worden. De Staat wordt door mensen vaak beschouwd als de hoogste autoriteit in Nederland en men heeft ook de verwachting dat hij voor haar mensen zorgt. Door de feitelijke leidinggevend in overheidsdienst te vervolgen en niet de gehele Nederlandse Staat als rechtspersoon creëert een beeld naar de burger dat

⁸ Artikel 12 WvSv.

⁹ Spronken, *NJB 2013/1343*, afl. 22, p. 1439. 2013/1343.

¹⁰ Spronken, *NJB 2013/1343*, afl. 22, p. 1439. 2013/1343.

¹¹ Beaujean 2019/31.3.

de feitelijk leidinggevend in overheidsdienst de 'bad guy' is en niet de gehele Staat. De burger zal er gerust op zijn dat de hoogste autoriteit voor haar zorgt en dat rotte appels in ons systeem worden vervolgd en berecht. Ten slotte is het strafrechterlijk vervolgen van de feitelijk leidinggevend in overheidsverband veel effectiever, omdat je dan de persoon bestraft die verantwoordelijk is voor (het plegen van) strafbare feiten. Het bestraffen van de feitelijk leidinggevend in overheidsverband zal vervolgens preventief werken naar andere feitelijk leidinggevend in overheidsverband zodat zij zullen afzien van strafbare praktijken.

Al om al hebben meerdere juristen al nagedacht over de strafrechtelijke immuniteit van de Staat en of het wenselijk is dat de Staat verheven is boven andere rechtspersonen en burgers. Het is begrijpelijk dat de Staat verheven is boven haar burgers vanuit praktisch en autoritair opzicht, maar dat gaat wel ten koste van enkele juridische beginselen. Het is dus van belang dat er een goede afweging wordt gemaakt ten aanzien van de strafrechtelijke immuniteit van de Staat in de toekomst. Is een Staat die verheven is boven de burgers nog wel wenselijk in deze tijd, vooral nu gelijkheid een populair onderwerp is in de samenleving? De huidige trend zou dus frictie kunnen opleveren met de strafrechtelijke immuniteit en mogelijk een verandering in de strafrechtelijke immuniteit van de Staat teweeg kunnen brengen. Mijn conclusie is dan ook dat het van belang is om de strafrechtelijke immuniteit opnieuw te evalueren en te kijken of het nog wel past in onze hedendaagse samenleving. Een oplossing zou kunnen zijn het strafrechterlijk vervolgen van feitelijk leidinggevend in overheidsverband en niet de gehele Nederlandse Staat.

Hoe je het wendt of keert, strafrechtelijke immuniteit van de Staat is gebaseerd op begrijpelijke redenen. Het veranderen van de strafrechtelijke immuniteit van de Staat zal daarom ook grote gevolgen teweeg brengen en behoeft een secure afweging.

Literatuurlijst

R.G.A. Beaujean, *Handboek Strafzaken*, Deventer: Wolter Kluwer 2019 (online in Kluwer Navigator).

Preadviezen. Immuniteit van de Staat: de houdbaarheid voorbij? (NJV), Deventer: Wolter Kluwer 2013 (online in Kluwer Navigator).

T. Spronken, 'Opheffen van de strafrechtelijke immuniteit van de Staat: bijten in eigen staart?', *NJB 2013/1343*, afl. 22, p. 1439. 2013/1343, afl. 22, p. 1439 (online in Kluwer Navigator).

Jurisprudentielijst

HR 25 januari 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC9616 (concl. A-G Fokkens), *NJ* 1994/598, m.nt. G.J.M. de Corstens (*Volkel-arrest*).

Hof Den Haag 12 december 2012, ECLI:NL:GHSGR:2012:BY6448 (*Otapan*).

Artikelen

Artikel 12 Wetboek van Strafvordering.

Artikel 51 lid 1 Wetboek van Strafrecht.

artikel 2:1 lid 1 Burgerlijk Wetboek.

Meerouderschap moet wettelijk worden vastgelegd

Nuria de Jong

Stel: je bent een heterovrouw met een kinderwens, maar helaas zonder partner. Dan kun je ervoor kiezen om naar een kliniek te gaan en gebruik te maken van een zaaddonor. Dan is dat echter vaak een anonieme zaaddonor. Vaak is dit niet de voorkeur, je hebt liever dat iemand die je kent de vader van je kind wordt. Op die manier kan het kind namelijk contact hebben met de vader en voorkom je dat het kind vragen gaat stellen als het ouder wordt. Dan denk je de perfecte oplossing te hebben gevonden. Je ontmoet een leuk homostel met een kinderwens. Het klikt en na meerdere gesprekken besluit je om samen een kind te nemen. Je bedenkt samen met de mannen een plan hoe dit praktisch uitgevoerd moet worden. Alles verloopt volgens plan en negen maanden later ben je de trotse ouder van een dochter. Nu komt het dilemma; wie van de drie ouders wordt de juridische ouder?

De dochter zal namelijk alle drie als haar ouder zien. Dit wordt het sociaal ouderschap genoemd. Op dit moment mag een kind echter volgens de wet maximaal twee juridische ouders hebben. Dit komt natuurlijk uit het traditionele gezinsbeeld van een kind met een biologische vader en een biologische moeder. Er is echter al bepaald dat juridisch ouderschap meer omvat dan alleen biologisch ouderschap, dit kan ook een ander zijn dan de biologische ouder. Denk bijvoorbeeld aan het geval dat de twee vaders juridisch ouder zouden zijn door adoptie. In het geval dat ik hierboven heb geschetst is er dus een probleem, want er zijn drie ouders die het kind opvoeden (sociaal ouder zijn) maar slechts twee die juridisch ouder mogen zijn. De moeder uit wie het kind geboren is, wordt volgens de wet altijd de juridische moeder¹², dus dan rest nog de vraag wie van de twee vaders het kind gaat erkennen en daarmee juridisch ouder wordt¹³. Deze vraag is bijvoorbeeld van belang op het moment dat er een medische beslissing moet worden genomen over het kind. Alleen juridische ouders mogen namelijk deze beslissingen nemen.

De overheid is gelukkig ook al bezig om te onderzoeken of het mogelijk is om meer juridische ouders te hebben. In het rapport¹⁴ Kind en ouder in de 21ste eeuw bepleit de staatscommissie dat het wettelijk zou moeten worden vastgelegd dat een kind maximaal vier juridische ouders mag

¹² art. 1:198 lid 1 sub a BW.

¹³ art. 1:199 sub d BW.

¹⁴ Rapport Staatscommissie Herijking Ouderschap 2016.

hebben. Desondanks heeft het kabinet op 12 juli 2019¹⁵ besloten om deze aanbeveling niet op te volgen. Ik acht dit een slechte zaak en een gemiste kans voor de ontwikkeling van het Nederlands familierecht.

Huidige ontwikkeling van de maatschappij

Dat er op dit moment maar maximaal twee juridische ouders mogen zijn, is duidelijk niet meer van deze tijd. Het familierecht moet mee veranderen met de huidige ontwikkeling van de maatschappij. De meeroudergezinnen moeten dan ook juridisch vastgelegd worden; dit geeft een betere weerspiegeling van de samenleving.

Op verzoek van de Staatscommissie heeft het CBS een onderzoek ingesteld naar de gezinssamenstelling in Nederland van 1996-2014¹⁶. Ten eerste valt in dit onderzoek op dat steeds minder kinderen in een traditioneel gezin opgroeien. Met een traditioneel gezin bedoel ik een gehuwde vader en moeder met kinderen die de juridische ouders zijn. Dit is nog steeds de meest voorkomende gezinssamenstelling in Nederland maar er vinden duidelijk andere ontwikkelingen plaats. Zo groeit bijvoorbeeld ook het aantal samenwonende niet gehuwde ouders, groeien kinderen steeds vaker op in een een-oudergezin en is er een toename te zien in het aantal stiefgezinnen. Ook is er bijna een verdrievoudiging te zien in het aantal gezinnen met ouders van gelijk geslacht. Het meerouderschap heeft betrekking op deze laatste groep. De homo- en lesbische gezinnen kiezen vaak voor een constructie waarbij ze een bekende vragen die donor wil zijn voor hun kinderwens of om een bekende draagmoeder vragen, zoals de situatie geschetst in de inleiding.

De staatscommissie concludeert dat een groeiend aantal kinderen meerdere opvoeders om zich heen heeft en dat een groeiend aantal kinderen opgroeit in een gezinssamenstelling waarbij het juridisch ouderschap niet samenvalt met het sociaal ouderschap. Het familierecht zou zich daarom aan moeten passen aan de huidige maatschappelijke ontwikkelingen en ook het meerouderschap toe moeten staan.

¹⁵ *NU.NL* 12 juli 2019.

¹⁶ CBS (2016), *Ouders van ruim vier op de tien baby's niet getrouwd*. Zie www.cbs.nl/nieuws/2016/21/ouders-van-ruim-vier-op-de-tien-baby-s-niet-getrouwd (geraadpleegd op 18 december 2019).

Alle gezinnen gelijke rechten

Iedereen heeft het recht om een gezin te stichten en dit in te richten hoe dit hem goeddunkt. De ongelijke toegang tot juridisch ouderschap wordt als een bron van onrecht gezien onder meeroudergezinnen. Dit leidt namelijk niet alleen tot ongelijkheid binnen het gezin tussen de juridische ouder en de niet-juridische ouder, maar ook tot ongelijkheid richting andere gezinnen. Op dit moment bestaat er geen gelijkheid voor de wet met betrekking tot de verschillende gezinssamenstellingen. De tweeoudergezin wordt wel beschermd door de wet maar de meerouderschap niet. Waarom zou het ene gezin wel de juridische bescherming krijgen van de overheid en de andere gezinsvorm niet?

Het is een grondrecht van eenieder om zijn persoonlijke levenssfeer en gezinsleven vast te leggen. De overheid behoort een bepaalde mate van vrijheid te geven als het aankomt op de gezinssamenstelling. De overheid biedt deze vrijheid ook, maar behandelt vervolgens de gezinssamenstellingen niet gelijk voor de wet. Dit omdat er aan meeroudergezinnen geen juridische bescherming wordt geboden en andere gezinsvormen zoals de traditioneel gezinsvorm wel. Als iedereen vrij is om zijn eigen gezin in te richten op de manier hoe hij of zij dit wil moet hier ook bescherming voor geboden worden. Vrijheid en gelijkheid zijn de twee fundamentele bouwstenen in een democratische rechtstaat als Nederland. Het is dan ook de taak van de overheid om deze te beschermen en te zorgen dat dit ook in de wet tot uitdrukking wordt gebracht.

Wie mag er mee bij oudergesprekken?

Bovendien zal het juridisch vastleggen van meeroudergezinnen voor veel meer duidelijkheid zorgen, voor de zowel de kinderen in een meerouderschap relatie als de meerouders zelf en voor andere direct betrokken bij deze situatie zoals leerkrachten en huisartsen. Op dit moment hebben de ouders die een meeroudergezin vormen vele vragen en onzekerheden. Zij hebben bijvoorbeeld vragen over de positie van de niet-juridische ouder met betrekking tot de school van de kinderen. Wie mag bepalen naar welke school het kind gaat? Wie mag er mee bij oudergesprekken? Wie wordt er gebeld als er iets is gebeurd op school? Maar ook hebben zij vragen omtrent de gezondheid van het kind. Zoals: mag de niet-juridische ouder mee beslissen over de medische behandeling van het kind?

Daarnaast ontstaan er veel onzekerheden over de situatie bij echtscheidingen en overlijden. Bijvoorbeeld over de vraag of er alimentatie betaald dient te worden door de niet-juridische ouder. En kan een kind erven van een niet-juridische ouder als er geen testament is opgesteld? Op al deze vragen en nog vele meer zal de wet meer duidelijkheid aan deze ouders geven. Dit zal ervoor zorgen

dat er meer rust is binnen het gezin en daarbuiten. De dokters zullen na het invoeren van een wet omtrent het meeroudergezin beter weten aan wie van de ouders ze de betreffende informatie over het kind dienen te verstrekken, hetzelfde geldt voor de leerkrachten.

Maatschappelijke acceptatie

Daarnaast zou het vastleggen een teken zijn van maatschappelijke acceptatie. Dat meerouderschap in de praktijk al regelmatig voorkomt betekent niet dat iedereen deze vorm van gezin ook accepteert. Op het moment dat hierover politiek debat wordt gevoerd en er wordt gestemd over dit fenomeen, geeft dit een signaal af aan de bevolking over wat we als geaccepteerd zien in onze samenleving en wat niet. Het aannemen van deze wet zou laten zien dat we het meeroudergezin als maatschappelijk geaccepteerd zien.

Dat het aannemen van een wet leidt tot meer maatschappelijke acceptatie zagen we ook terug in de LHBTI-gemeenschap. Deze groep wordt nog steeds gediscrimineerd en niet iedereen is voorstander van deze gemeenschap, maar de jongere generatie wordt op school wel opgevoed met het idee dat homoseksualiteit normaal is. Waardoor de jongere generatie deze mensen ook eerder accepteren. Daarnaast zien we over het algemeen ook een ontwikkeling dat een steeds groter groep mensen de LHBTI-gemeenschap als normaal ziet en accepteert. Zo blijkt uit een onderzoek van de LHB-monitor¹⁷, dat er een duidelijke afname is in het aantal homoseksuelen die zich onveilig voelen en die te maken krijgen met geweld. Deze afname kan verklaard worden doordat door de jaren heen Nederland veel nieuwe wetten heeft ingevoerd omtrent homoseksuele relaties. Zoals de gelijkstelling voor het huwelijk in 2001 en het automatisch moeder worden van de niet-barende moeder (ook wel mee-moeder genoemd) in een lesbische relatie. Daarnaast zijn de eisen voor geslacht-transformatie versoepeld. Dit alles heeft het signaal afgegeven dat we deze mensen in maatschappij accepteren. Als we kijken naar de cijfers hoe geaccepteerd deze mensen zich voelen, zien we ook een duidelijke stijging¹⁸. Aangezien de wetgeving dus een positief effect heeft gehad op de acceptatie van de gemeenschap van LHBTI-gemeenschap, zal de wetgeving omtrent meerouderschap ook naar alle waarschijnlijkheid leiden tot meer acceptatie in de Nederlandse samenleving.

Belang van het kind

Het zal bovendien in het belang van het kind zijn als die drie/vier juridische-ouders kan hebben.

¹⁷ Van Beusekom & Lisette 2018

¹⁸ Van Beusekom & Lisette 2018

Artikel 3 van het verdrag inzake de rechten van het kind bepaalt dat het belang van het kind altijd voorop moet staan. Dit is ook het uitgangspunt van het Nederlandse personen en familierecht. Op dit moment heeft het kind dat opgroeit in een meer ouderschapsrelatie een nadelige positie. Zo zal bijvoorbeeld een kind van de niet-juridische ouder niet in familierechtelijke betrekking komen te staan tot deze ouder. Dit houdt onder meer in dat het kind niet zomaar zou kunnen erven van zijn ouder. Terwijl het kind wel automatisch kan erven van een juridische ouder.

Daarnaast is het zo dat wanneer beide juridische ouders komen te overlijden het kind een wees wordt. Dit terwijl het kind nog wel degelijk één of zelfs nog twee ouders heeft. Natuurlijk kan dit alles wel op andere manieren opgelost worden, door bijvoorbeeld een testament op te laten stellen door de niet-juridische ouder. Ook kan er op verschillende manier bepaald worden dat de niet-juridische ouder de voogd wordt van het minderjarige kind. Dit kan worden opgelost door het bijvoorbeeld testamentair te laten regelen of door inschrijving van de ander juridische ouders in het gezagsregister en anders desnoods nog door een uitspraak van de rechter. Echter dat deze mogelijkheid er is haalt nog niet weg dat dit niet de meest gunstige situatie voor het kind is. De meest gunstige situatie voor een kind is dat het automatisch kan erven van al zijn ouders zonder dat er dus een testament moet zijn opgesteld, want als de niet-juridische ouder geen testament heeft opgesteld dan erft het kind in principe niks. Daarnaast is het natuurlijk nooit in het belang van het kind dat het wees wordt terwijl hij naar zijn opvatting nog wel degelijk een ouder of ouders heeft.

Leiden tot conflicten

Een veelgehoord bezwaar tegen het invoeren van meeroudergezinnen is dat dit zal leiden tot meer conflicten, hetgeen niet in het belang van het kind is¹⁹. Als een scheiding bij een traditioneel gezin al vaak leidt tot nare conflicten, moet dat bij meer ouders nog veel erger zijn. De gedachte is hoe meer mensen een opinie hebben en beslissende invloed hebben hoe meer dit tot conflicten zal leiden over de hoofden van de kinderen.

Hoewel deze gedachtegang niet onlogisch is, zijn deze beweringen nooit empirisch bewezen en worden er een aantal belangrijke aspecten vergeten. Zo wordt vergeten dat het meerouderschap al feitelijk bestaat, alleen niet wettelijk. Het niet juridisch vastleggen van de meeroudergezinnen zal daarom ook niet leiden tot minder conflicten. Juist door het wel juridisch vastleggen van het meerouderschap kunnen er ook regels en beperkingen worden opgesteld voor deze gezinsvorm.

¹⁹ Rapport Staatscommissie Herijking Ouderschap 2016

Zo wil de Staatscommissie bijvoorbeeld dat de ouders voor de geboorte van een kind een meerouderovereenkomst opstellen waarin onder andere het gezag van het kind geregeld moet worden, zowel tijdens het meerouderschap als bij een eventuele scheiding. Hierin staat dan naar welke school het kind gaat, wie er medische beslissingen mogen nemen en nog veel meer praktische zaken. Deze overeenkomst moet dan ook worden goedgekeurd door de rechter, zodat deze ook kan controleren dat alle belangrijke zaken in de overeenkomst geregeld zijn en dat alle ouders een gelijke inbreng hebben gehad.

Een moeder van een meeroudergezin zegt hierover in Trouw: “Het uitblijven van meerouderschapswetgeving neemt mogelijke conflicten niet weg. Sterker nog, in de huidige situatie kunnen conflicten voor meerouders en hun kinderen extra schrijnend verlopen, omdat de familierechtelijke band tussen sommige ouders en de kinderen door de wet niet erkend wordt. Een goede meerouderschapswet beschermt de kinderen en hun ouders juist tegen de gevolgen van mogelijke conflicten”.²⁰

Slot

De maatschappij ontwikkelt zich en deze ontwikkelingen houden ook in dat er steeds meer verschillende soorten gezinsvormen ontstaan. Een van deze opkomende gezinsvormen is het meerouderschap. Deze gezinsvorm wordt op dit moment niet beschermd in de wet. Dit leidt tot vele ongelijkheden, frustraties en vragen bij de ouders en de kinderen van dit gezin. Het wettelijk vastleggen van het meerouderschap zal zorgen voor meer duidelijkheid binnen het gezin en daarbuiten. Bovendien zal het leiden tot meer gelijkheid ten aanzien van andere gezinsvormen en zorgen voor meer maatschappelijke acceptatie. Het wordt daarom tijd dat het meerouderschap wettelijk wordt vastgelegd, zodat het familierecht zich houdt aan haar eigen motto “het belang van het kind staat altijd voorop”.

Literatuurlijst

Rapport staatscommissie van herijking ouderschap: *kind en ouders in de 21e eeuw*, p. 65-88 (maatschappelijke ontwikkelingen) en p. 427-434 (juridisch meerouderschap)

CBS (2016), *Ouders van ruim vier op de tien baby's niet getrouwd*. Zie www.cbs.nl/nieuws/2016/21/ouders-van-ruim-vier-op-de-tien-baby-s-niet-getrouwd (geraadpleegd op 18 december 2019).

²⁰ Krijnen 2019

G. van Beusekom & K. Lisette e.a., *LHBT-monitor 2018*. De LHBT-monitor 2018 schetst een beeld van de leefsituatie van LHBT's op domeinen als veiligheid, gezondheid en werk. We kijken welke groepen op voor- en achterstand staan en welke ontwikkelingen we hierin zien.

E. Krijnen, 'Het is juist onterecht om het familierecht te beperken tot twee ouders', Trouw 21 juli 2019

Mindfulness: hoeder van een stresscultuur?

Robin van Haastrecht

In dit informatietijdperk waarin allerlei instanties strijden om je aandacht en waarin het leven steeds sneller lijkt te gaan, is het geen verrassing dat mensen een manier zoeken om hun brein te wapenen tegen de gevaren van de moderne maatschappij. Van oorsprong een traditie uit het Oosten is mindfulness kortgeleden doorgedrongen tot diep in de westerse cultuur. Google, Apple en Nike maken er bijvoorbeeld gebruik van en er is een overvloed aan bedrijven die cursussen mindfulness voor op de werkvloer aanbieden (Levin, 2017; "Potential project," 2017; "House of awareness," n.d.). Mindfulness lijkt inderdaad een succesvol middel te zijn om je te beschermen tegen de afleiding en stress van onze samenleving (Grossman, Niemann, Schmidt, & Walach, 2004). Er is echter ook een schaduwzijde. Een verkeerd gebruik van mindfulness kan juist nadelige effecten hebben voor het individu en de maatschappij.

Mindfulness

Hoewel er door de uitgebreide geschiedenis eindeloze discussies kunnen worden gehouden over wat mindfulness precies inhoudt, definieer ik het in dit essay als een vorm van meditatie. Het focust de aandacht op het nu, zonder het nu te veroordelen, op een passieve, ontvankelijke en onbevooroordeelde manier. Het vindt zijn oorsprong in het boeddhisme en heeft zijn wortels in de bijbehorende ethiek (Kabat-Zinn, 2015). In die hoedanigheid heeft het mensen eeuwenlang geholpen een beter leven te leiden.

Mindfulness is echter een slachtoffer geworden van onze consumptiemaatschappij. 'Slechte' mindfulness, ook wel McMindfulness genoemd, staat los van zijn oorsprong in ethiek en het oorspronkelijke doel om mensen te proberen te bevrijden van hebzucht, haat en andere negatieve gevoelens. In plaats daarvan worden de technieken van mindfulness louter gezien als middel om effectiviteit te verhogen op de korte termijn en wordt het verkocht als elk ander product. In plaats van dat McMindfulness meer de nadruk legt op het moment zelf en het overdenken ervan, gaat het bij deze vorm om de uitkomst van de trainingen en wat je eruit kan halen voor jezelf en het bedrijf (Hyland, 2016). Dit idee van mindfulness uit zich onder andere in korte cursussen die snel een verhoging van effectiviteit beloven ("Potential project," 2017). Kortom, het is een gecommmercialiseerde vorm van mindfulness.

Het is duidelijk dat de bovenstaande vorm van mindfulness losgekoppeld is van de oorspronkelijke boeddhistische ethiek. Is dit dan een slechte ontwikkeling? Het blijkt uit onderzoek dat mindfulness en de bijbehorende meditatieoefeningen zeker tegen stress helpen (Grossman, Niemann, Schmidt, & Walach, 2004). Kan dat niet alleen maar goed zijn? Het blijkt van niet. Ik zal beargumenteren waarom een verkeerd gebruik van mindfulness juist averechts kan werken en werkdruk verhoogt, een suboptimale vorm van mindfulness oplevert en de verantwoordelijkheid voor ervaren stress afschuift op het individu.

Averechts effect

In de eerste plaats kan een verkeerde vorm van mindfulness, zoals hierboven genoemd, er dus juist voor zorgen dat de werkdruk verhoogd wordt. Een veelgehoorde reden om een cursus mindfulness op de werkvloer aan te bieden is om van stress af te komen en efficiëntie te verbeteren. Kortom om jezelf (of je werknemers) te verbeteren. Deze leuze wordt ook door bureaus die cursussen mindfulness aanbieden gebruikt ("Potential project," 2017). Er zijn echter overkoepelende redenen waardoor je op de eerste plaats stress ervaart en die redenen ontgaan je vaak als je alleen op uitkomsten focust. Zo kun je nadat je jezelf hebt 'opgeladen' weer net zo hard verder met werken. Op deze manier kun je meer, maar doe je ook meer, waardoor je in dezelfde situatie komt als eerst. Zo wordt mindfulness een medicijn voor een probleem dat zichzelf versterkt. Mindfulness helpt mensen dus wel in dit geval en kan nog steeds (voor een bepaalde periode) rustgevend zijn en effectiviteit verhogen. Maar het ondermijnt het oplossen van een groter systematisch probleem (Kristensen, 2018).

Is het wel echt zo dat we maar door zouden blijven werken als we een 'boost' krijgen door mindfulness, zoals eerder gesuggereerd was? Mensen die vinden dat ze niet genoeg presteren, wenden zich nu tot mindfulness. Misschien geloof je wel dat we tevreden zouden kunnen zijn als iedereen mindfulness zou gebruiken en we dus efficiënter en meer zouden kunnen werken. Onze efficiëntie zou in dat geval door mindfulness zo hoog worden dat we niet meer extra zouden hoeven werken. Als we in de vorm van mindfulness als het ware maar één extra stap hoefden te zetten, en dan tevreden zouden zijn met wat we hebben, dan zou dat het wel waard zijn.

Volgens managementwetenschapper Alvesson zullen we echter niet tevreden zijn. Hij stelt namelijk dat we niet per se gelukkiger worden als onze inkomsten, werk en mogelijkheden tot consumeren stijgen. Dit komt omdat de waarde van onze consumpties niet meer afhangt van wat je eigenlijk koopt, maar van of het beter is dan andere producten. Dit wordt relatieve waarde genoemd.

Deze relatieve waarde staat in tegenstelling tot absolute waarde: die waarde is niet afhankelijk van andere mensen. Voorbeelden van producten met absolute waarde zijn genoeg eten om te overleven, medicijnen en warmte om het niet koud te hebben. Veel mensen in het Westen (die zich wenden tot mindfulness) hebben hier al toegang toe en bekommeren zich in plaats daarvan om producten met relatieve waarde. Een voorbeeld hiervan is kleding in de mode. Of iets al dan niet in de mode is hangt dikwijls af van anderen, maar kan ervoor zorgen dat de esthetische waarde van kleding voor jou daalt (Alvesson, 2013). De duurste kleding wordt het mooiste gevonden. In dit geval gaat het verwerven van producten met meer waarde voor de een ten koste van de waarde van producten van anderen.

Aan het fenomeen dat waardes relatief zijn koppelt Alvesson de term 'zero-sum games'. Deze term geeft aan dat het niet uitmaakt of mensen meer verdienen; in totaal gaan ze er niet op vooruit. Dit gaat natuurlijk wel alleen op in een maatschappij waar men al beschikking over alle basisbehoeften heeft. Als je geen eten hebt, zul je over het algemeen tevredener worden als je dat wel krijgt. Maar in het Westen, waar velen alle basisbehoeften al als een gegeven beschouwen, lijkt tevredenheid er niet op vooruit te gaan, terwijl we wel steeds welvarender worden. De mogelijkheid om meer of efficiënter te werken zal ons dus niet tevredener maken en dus zullen we, als we er niet over nadenken, alleen maar doorgaan met harder werken zolang dat kan (Alvesson, 2013).

Lange termijn

Het lijkt absurd dat mindfulness net zoals elk ander product op de markt wordt gezet en verkocht. Het is een eeuwenoude spirituele traditie, maar nu belooft die jou binnen een maand een effectiever werker te zullen zijn. Ter vergelijking: we zouden ook gek opkijken als ons zou worden aangeraden stukken uit de Bijbel te lezen die ons binnen een maand een beter en ethischer werker binnen een bedrijf zouden kunnen maken. Een zoekopdracht die ik heb uitgevoerd op Amazon met als zoekterm 'mindfulness' levert 70.000 resultaten, waaronder veel boeken met titels als mindful binnen acht weken. Voorstanders roepen dat dergelijke cursussen mindfulness allerlei positieve effecten hebben en wijzen op onderzoek dat deze claim ondersteunt (Grossman, Niemann, Schmidt, & Walach, 2004). Maar blijven de ideeën na die paar weken wel hangen? Boeddhistische monniken claimen dat mindful worden een proces is van jaren (Vu & Gill, 2018). Hoewel er op de korte termijn wel degelijk effecten zichtbaar zijn, betwijfel ik of deze ook op de lange termijn zullen blijven.

Onderzoekster Sara Lazar bekritiseert huidig onderzoek naar mindfulness namelijk omdat dat onderzoek alleen kortetermijneffecten bestudeert (Lieberman, 2018). Op de lange termijn is er minder bekend op wetenschappelijk gebied, maar traditionele beoefenaars van mindfulness geven

aan dat er een langere periode nodig is totdat mindfulness goed inwerkt (Vu & Gill, 2018). Met cursussen van acht weken gebeurt dat echter niet. In plaats daarvan krijg je een paar lessen, steek je er hopelijk iets van op en wordt je verder succes gewenst. Mindfulness is echter niet zomaar een product wat je een keer koopt en je gelijk helpt, en waar je dan vanaf bent. Iemand die gezonder wil eten kan ook niet na een dieet een paar maanden gevolgd te hebben weer verder als voorheen; hij moet erin volharden en zijn levensstijl aanpassen als hij gezonder wil leven. Er zijn geen omwegen.

Een ander probleem met de nieuwe vormen van mindfulness is dat ze problemen van de maatschappij verbloemen en presenteren als individuele problemen. Als bedrijven hun werknemers een cursus mindfulness geven kan het lijken alsof problemen die werknemers ervaren hun eigen verantwoordelijkheid zijn. Dan moeten ze die dus ook zelf oplossen. Zo zou een bedrijf de schuld van een slechte werkomgeving van zich af kunnen schuiven en de druk op het individu leggen. Als gevolg hiervan hoeft dat bedrijf ook niet meer te zorgen voor betere werkomstandigheden, omdat ze de verantwoordelijkheid al bij de personen hebben gelegd. Personen zelf zullen op deze manier ook makkelijker de status quo accepteren. Het zou immers hun eigen schuld zijn dat ze niet goed mediteren (Kristensen, 2018; Purser, 2018; Walsh, 2018).

Daar komt nog bij dat mindfulness symptomen van een structureel probleem behandelt in plaats van het probleem zelf aan te pakken. Werknemers lijken tegenwoordig meer burn-out en stress te ervaren, dus is het belangrijk dat aan dit probleem aandacht wordt besteed (CBS, 2018). Deze stress ontstaat echter niet omdat mensen onvoldoende mediteren, want dat is pas een recente ontwikkeling in het Westen. Er worden dan snelle cursussen mindfulness aangeboden, maar die behandelen dus alleen een van de symptomen van dit diepere probleem. Daar komt nog bij dat het positieve effect na een langere periode dus ook al weg is. Zo wordt het verkeerde systeem in stand gehouden.

Hoe moet het dan wel?

Ten slotte zal ik iets vertellen over hoe mindfulness dan wel bedreven zou moeten worden; mindfulness zou namelijk wel degelijk een positief effect kunnen hebben op de maatschappij. Ten eerste moet je een langere tijd doorzetten met mindfulness. Daarnaast gaat het bij mindfulness meer om het luisteren naar de wereld om je heen dan om te proberen die te controleren, en om te proberen daarop te antwoorden. In plaats van dat je alleen binnen jezelf zoekt moet je er ook van bewust zijn wat er buiten jezelf is, erover nadenken en erop antwoorden. Meer dan alleen een technische oplossing voor een stressprobleem, zou het je ook moeten helpen naar andere mensen te

luisteren en je meer in te leven in hen en in de rest van de wereld. Je moet je ervan bewust zijn dat er andere overkoepelende problemen zijn voor je stress en erover nadenken of je er zelf voor zorgt dat je een goed leven leidt (Kristensen, 2018; Walsh, 2018).

Ik wil dus absoluut niet afraden om mindfulness te gebruiken: ik denk juist dat het veel positieve effecten kan hebben, mits het op een verantwoordelijke manier gebruikt wordt. Je moet je bewust zijn van de eerder genoemde gevaren van het gebruik van mindfulness en weten waar je aan begint. Het is een traditie die er al eeuwenlang is, maar wat betreft wetenschappelijk onderzoek lijken we nog in een beginfase te zitten. Als het verkeerd gebruikt wordt, zoals het soms geadverteerd wordt, is er het gevaar dat je het verkeerde beeld krijgt bij mindfulness en niet de oorzaken van je problemen vindt, maar in een vicieuze cirkel terechtkomt. Het kan ook een paar maanden een positief effect hebben, waarna je ermee stopt zonder dat het op de lange termijn veel effect heeft. Dat zou jammer zijn, want er kan veel goeds volgen uit mindfulness. Gebruik dus mindfulness, maar gebruik het bewust.

Literatuurlijst

Alvesson, M. (2013). *The triumph of emptiness* (1e ed.). Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.

CBS. (2018). *Meer psychische vermoeidheid ervaren door werk*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/46/meer-psychische-vermoeidheid-ervaren-door-werk>

Grossman, P., Niemann, L., Schmidt, S., & Walach, H. (2004). Mindfulness-based stress reduction and health benefits: A meta-analysis. *Journal of Psychosomatic Research*, 57(1), 35-43. [https://doi.org/10.1016/S0022-3999\(03\)00573-7](https://doi.org/10.1016/S0022-3999(03)00573-7)

House of awareness (n.d.). Geraadpleegd van <https://www.houseofawareness.com/mindfulness-voor-bedrijven/>

Kabat-Zinn, J. (2015). Mindfulness. *Mindfulness*, 6(6). 1481-1483. <https://doi-org.ru.idm.oclc.org/10.1007/s12671-015-0456-x>

Kristensen, M. L. (2018). Mindfulness and resonance in an era of acceleration: a critical inquiry. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 15(2), 178-195.

<https://doi.org/10.1080/14766086.2017.1418413>

Levin, M. (2017, 12 juni). Why Google, Nike, and Apple Love Mindfulness Training, and How

You Can Easily Love It Too. Geraadpleegd van <https://www.inc.com/marissa-levin/why-google-nike-and-apple-love-mindfulness-training-and-how-you-can-easily-love-.html>

Lieberman, B. (2018, 7 mei). Mindfulness may have been over-hyped. Geraadpleegd van

<https://www.bbc.com/future/article/20180502-does-mindfulness-really-improve-our-health>

Purser, R. E. (2018). Critical perspectives on corporate mindfulness. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 15(2), 105-108.

<https://doi.org/10.1080/14766086.2018.1438038>

Potential project. (2017). Geraadpleegd van <https://www.potentialproject.com/nl/programmas/>

Hyland, T. (2016). The Limits of Mindfulness: Emerging Issues for Education. *British Journal of Educational Studies*, 64(1), 97-117. <https://doi.org/10.1080/00071005.2015.1051946>

Vu, M. C., & Gill, R. (2018). Is there corporate mindfulness? An exploratory study of Buddhist-enacted spiritual leaders' perspectives and practices. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 15(2), 155-177. <https://doi.org/10.1080/14766086.2017.1410491>

Walsh, Z. (2018). Mindfulness under neoliberal governmentality: critiquing the operation of biopower in corporate mindfulness and constructing queer alternatives. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 15(2), 109-122. <https://doi.org/10.1080/14766086.2017.1423239>

Nederland is beter af met meer kennis van het Duits

Stephan van Alphen

„Kein Problem; das Schweinchen waschen wir wohl eben“. Dit is een typisch voorbeeld van Steenkolenduits, waarvan de argeloze Nederlander zich bedient als hij zich in het land van zijn oosterbuur bevindt. Degene die de taal al redelijk goed beheerst ziet met één oogopslag wat er precies fout is aan de zin. Grammaticaal gezien is de zin op zich correct, maar de uitdrukking is letterlijk vanuit het Nederlands in het Duits is vertaald. Een correcte vertaling zou als volgt kunnen luiden: “Kein Problem, das lösen wir im Handumdrehen.” Zulke vertaalfouten leveren misschien hilarische situaties op, maar belemmeren de communicatie tussen Duitsers en Nederlanders. Dit voorbeeld is tekenend voor de belabberde staat waarin het Duits van gemiddelde Nederlander verkeert. Toekomstige generaties zouden weer Duits moeten leren op de middelbare school en daarin verplicht examen moeten afleggen.

Booming business

Taal is het medium waarmee we dagelijks communiceren. Het is daarbij van belang dat we zo precies mogelijk overbrengen wat we bedoelen. Dat gaat ook in de moedertaal wel eens fout, dus vanuit dit uitgangspunt is het ook verklaarbaar dat dat in een andere taal vaker zou kunnen gebeuren. Een andere taal heeft immers weer andere grammaticale regels en klankwetten, waardoor de kans groter is dat je je verspreekt. Een van de strategieën die het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen heeft geïntroduceerd, is de invoering van de kernvakkenregeling, die onder meer bepaalt dat er voor het eindexamenvak Engels slechts één keer een vijf mag voorkomen. Aangezien Engels over de hele wereld wordt gesproken en Nederland gericht is op handel, is deze strategie op zich logisch.

Op deze manier wordt er een eerste basis gelegd voor de communicatie met moedertaalsprekers en wordt de toekomstige generatie klaargestoomd voor beroepen die passen bij het internationale handelskarakter van Nederland en kan ook een minimumniveau worden gegarandeerd dat effectieve communicatie tussen mensen mogelijk maakt. De focus is daarbij eenzijdig op de anglofone wereld gericht. De belangrijkste handelspartner van het land ligt namelijk niet exclusief ten westen, maar juist direct ten oosten van ons. In 2017 werd er voor ruim 20 miljard euro geïmporteerd uit en voor 37,6 miljard euro geëxporteerd naar Noordrijn-Westfalen en dit handelsvolume groeit fors.²¹ Los daarvan is zijn negentien van de vijftig Duitse topbedrijven

²¹ Duits-Nederlandse Handelskamer, 2018.

gevestigd in deze bondsstaat. Dat maakt de oostelijke bondsstaat tot een van de belangrijkste handelspartners van Nederland.²² Volgens dezelfde redenering dat middelbare scholieren Engels moeten leren om de internationalisering bij te kunnen benen, zou een betere beheersing van het Duits niet alleen wenselijk, maar eigenlijk ook logisch zijn.

Een slechte beheersing van de Duitse taal is namelijk erg schadelijk voor de opbouw van zakelijke contacten. Uit onderzoek van de Radboud Universiteit te Nijmegen blijkt dat de Nederlandse economie jaarlijks 7 miljard euro misloopt door gebrekkig Duits.²³ De oorzaak daarvan is eigenlijk heel simpel van aard. Zolang de boodschap door taal- of uitspraakfouten onduidelijk is, weet de ontvanger daar ook niet goed op te reageren. Hierdoor loop je in het ergste geval zakelijke kansen, opdrachten en andere vormen van samenwerking mis, wat uiteraard zonde is.

Potentiële kansen

Tot zover de economische relatie tussen beide landen. Waar deze economische verhoudingen voor een belangrijk deel worden bepaald door zakelijke relaties, zijn die laatste weer op hun beurt bepalend voor de kansen van het individu. Hierbij valt onder andere te denken aan ondernemers die werkzaam zijn in de horeca, in de logistiek of in de binnenvaart. In de grensstreek is een goede beheersing van het Duits nodig om een winkelbedrijf overeind te houden. Een sprekend voorbeeld is de Designer Outlet in Roermond, op steenworp afstand van Duitsland. Detailhandel of horecaetablisementen zijn erg afhankelijk van de Duitsers die in weekenden slenteren door de winkelstraten van dit consumptieparadijs. Juist in dit soort gebieden wordt die noodzaak voelbaar.

Ondertussen wordt in Den Haag besloten dat scholieren het Engels machtig moeten zijn, of zij nu wonen in de sterk geglobaliseerde Randstad of in de oostelijke provincies, waar kennis van het Duits meerwaarde heeft. De overheid staat op die manier ver van de realiteit en vooral ver van de belangen van de mensen in de grensstreek. Helaas laten ook lokale overheden kansen onbenut. Een voorbeeld is de gemeente Sittard-Geleen, ingeklemd tussen Duitsland en België. Volgens actiegroep *Stichting Geen Grens* oriënteert de gemeente zich vooral op Nederlandse buurgemeentes, maar ziet ze niet altijd de kansen en mogelijkheden die zich ten oosten en ten westen van de grens aandienen. Scholieren worden niet gemotiveerd om hun blik te verleggen en grenzen te overschrijden.²⁴ Hier wordt het voelbaar dat zulk beleid een vrij abstract fenomeen *lijkt*, maar in feite een

²² Van den Heuvel 2017 *Handel met Noordrijn-Westfalen: er kan nog één tandje bij*, p. 30 ff.

²³ Van Veelen, 2012.

²⁴ Van den Camp, 2020.

handelingspatroon is die een grote en bovenal merkbare invloed uitoefent op het alledaagse leven van de bewoners de grensstreek. Het is geen wonder dat actiegroepen als *Stichting Geen Grens* zich zorgen maken. De Nederlandse regering zou een voorbeeld moeten nemen aan scholen in de grensstreek die in het kader van het euregionale *buurcultuur*-project uitwisselingen en andere interculturele activiteiten verzorgen.²⁵ Deze ontstaan uit de noodzaak om op allerlei fronten samen te werken en om barrières te doorbreken.

Belang van didactiek

Met zulke projecten is nog niet per sé gegarandeerd dat Duitse en Nederlandse scholieren elkaars taal goed zullen beheersen. Er is meer nodig en zeker in het Nederlands voortgezet onderwijs valt er op dat punt veel te winnen. Het eindexamenvak Duits behoort samen met de andere taalvakken tot de minder populaire schoolvakken van het voortgezet onderwijs.²⁶ Het vak wordt niet zozeer negatief beoordeeld, maar veel scholieren zien het nut er niet van in.²⁷ Dat is te begrijpen, want een korte blik op eindexamenprogramma van het schoolvak Duits leert dat de doelen niet aansluiten op de vaardigheden die je in de praktijk nodig hebt om effectief met iemand uit Duitsland te communiceren.²⁸ De leerlingen houden zich vaak bezig met begrijpend lezen volgens de niet onomstreden cito-methode. Critici spreken ook wel van “trucjesonderwijs”, omdat de scholieren vooral wordt bijgebracht hoe je een voldoende kunt halen voor het centraal eindexamen Duits. Het is daardoor volstrekt begrijpelijk dat examenkandidaten Duits geen nuttig vak vinden en dat er op dit gebied veel valt te winnen.

De weerstand tegen het leren van een nieuwe taal houdt vaak op wanneer de docent prikkelende werkvormen weet te introduceren, waarin de actieve verwerving van de andere taal centraal staat.²⁹ Beide talen horen bij de West-Germaanse taalfamilie, waardoor ze veel onderlinge verwantschap vertonen en makkelijk zijn te leren voor scholieren aan de andere kant van de grens. Deze verwantschap is structureel van aard. Ook al wordt de Duitse grammatica met haar vier beruchte naamvallen zo gevreesd: zelfs in dat opzicht vertonen de buurtalen opvallende gelijkenissen. Zo heeft het Nederlands ook een vergelijkbaar naamvallensysteem gekend dat tot op de dag van vandaag nog gedeeltelijk voortleeft. Dit lijkt misschien niet relevant, maar een blik op een

²⁵ Zie bijvoorbeeld de website van het project:

<https://www.euregio.org/action/projects/item/123/nachbarsprache-buurcultuur/>.

²⁶ Zie het rapport van organisatie Qompas, bijvoorbeeld p. 40 f.

²⁷ Pittlik, 2018.

²⁸ Paalman, 2019.

²⁹ Thurmair 2001 *Die Rolle der Linguistik im Studium Deutsch als Fremdsprache*, p. 53 ff.

aantal veelgebruikte versteende uitdrukkingen verschaft ons inzicht in het grammaticale systeem van het oudere Nederlands. De logica daarachter is uit te leggen is aan de hand van sprekende voorbeelden. Zo zal niemand meer in de alledaagse taal gebruik maken van de oude genitiefverbuigingen, maar die komen nog wel voor in een aantal versteende uitdrukkingen. Aan de hand van zulke uitdrukkingen kunnen er parallellen worden getrokken met het Duits, waar die taalregel nog wel algemeen goed is.

Hier bevinden we ons misschien wel op het lastigste terrein van de taalverwerving: het onder de knie krijgen van de syntactische en morfologische structuur van een taal. Voor veel Nederlandse kinderen is kennis van de genitief niet meer nodig om goed Nederlands te kunnen spreken, terwijl dat in het Duits nog wel van belang is. Dit is inderdaad een vrij theoretische aangelegenheid, maar adequate didactische werkvormen kunnen daarbij uitkomst bieden. Zoomen we in op aspecten als woordgebruik en uitdrukkingen, dan zien we dat de buurtalen in dat opzicht al veel minder van elkaar verschillen. De bovenstaande zin in Steenkolenduits is hier als een uitzondering te beschouwen, evenals zogenaamde valse vrienden. Zo heeft het Duitse woord "Tafel" niet dezelfde betekenis als zijn Nederlandse cognaat "tafel". Beide woorden worden op bijna dezelfde wijze uitgesproken, maar waar in het Nederlands een meubelstuk wordt bedoeld, kan een Duitser met hetzelfde woord een reep chocolade bedoelen.

In veel gevallen dragen gelijkenissen tussen twee talen logischerwijze bij aan de wederzijdse verstaanbaarheid.³⁰ Verschillen zullen echter altijd bestaan en zullen geleerd moeten worden om tot een effectieve communicatie te komen. Zelfs in zo'n geval kunnen zulke woordparen een positieve impact op de "receptie", maar ook op de "productie van taal". Uit onderzoek blijkt namelijk dat cognaten enerzijds bijdragen aan taalbegrip en anderzijds de voorkeur genieten boven niet-cognaten.³¹ Dit past bij relatief nieuwe en als succesvol ingeschaalde didactische strategieën om schoolkinderen in het vreemde taalonderwijs grammaticaregels van het Duits bij te brengen. Deze sluiten het best aan bij de leerpsychologie van schoolkinderen, omdat focus op onbekende stof tot gevolg heeft dat de scholier daarmee snel vertrouwd is.³² Verschillen tussen talen zijn dus vanuit didactisch oogpunt interessant en dienen geen drempel te zijn om een taal te leren. Het komt er uiteindelijk op aan hoe er wordt ingespeeld op overeenkomsten en verschillen tussen talen.

³⁰ Nijholt 2015 *Cognaten in lingua receptiva*, p. 5.

³¹ Nijholt 2015, p. 25.

³² Thurmair, p. 52.

Er zijn verschillende aanwijzingen voor de aanname dat het Duits van Nederlanders steeds slechter wordt en met het huidige taalbeleid van de regering steeds slechter zal worden. Wanneer we spreken over het goed of slecht spreken van een taal, kunnen we denken in termen van niveau. Tussen 1989 en 1996 heeft de Raad voor Europa, een wetgevend orgaan binnen de Europese Unie, het Europees Referentiekader (ERK) samengesteld. Het betreft een richtlijn voor Europese talen om het niveau van een spreker in te schalen. De focus ligt hierbij o.m. op mondelinge en schriftelijke vaardigheden en deze staan ook centraal in de school- en centraal-examens van talenvakken aan het voortgezet onderwijs. Om aan een bepaald niveau te voldoen, moet je over een aantal basisvaardigheden beschikken. Kun je basiszinnen gebruiken, dan bevind je je op het niveau van de beginner (A1/A2).³³ Inhoudelijke gesprekken voeren kun je pas op B1-niveau. Je kunt dan bijvoorbeeld ook onvoorbereid deelnemen aan een gesprek met *native speakers*.

Het Europees Referentiekader maakt het taalniveau van een spreker dus meetbaar, maar achter de schaal met de verschillende niveaus schuilt eigenlijk meer. Het ERK is ook ontworpen om gebruikers van een bepaalde taal inzicht te geven in hun mogelijkheden. Zo kun je je vanaf niveau C1 op een complexere manier uiten dan gebruikers die op B1-niveau zitten. Het is dan geen verrassing dat veel hogescholen en universiteiten om dit minimumniveau vragen, aangezien buitenlandse studenten colleges of werkgroepen moeten kunnen volgen en zich staande moeten kunnen houden in de nieuwe omgeving. Enkel een goede beheersing van de Engelse taal volstaat dan niet altijd; in de praktijk heb je de lokale taal nodig in het merendeel van de alledaagse communicatieve situaties. Hierbij valt onder andere te denken aan het kopen van bus- of treinkaartjes, boodschappen doen of het vragen naar de weg. Didactiek kan daar ook op inspelen.

Internationalisering als uitholbeleid

Tekenend voor de huidige situatie is alleen dat relatief weinig Nederlandse studenten kiezen voor een buitenlandsemester aan een Duitse universiteit, terwijl het land om de hoek ligt. De keuze voor met name universiteiten in Engelstalige landen³⁴ kan erop wijzen dat veel Nederlandse studenten Duitsland mijden, uit angst dat zij zich niet kunnen redden in de doeltaal. Met het oog op de internationalisering van het hoger onderwijs en die nabijheid van Duitsland is dat eigenlijk vreemd. Internationalisering lijkt vooral te stroken met een vrijwel exclusieve verengelsing van het universitaire taallandschap. Hier laten ook studenten veel potentiële kansen liggen, net als de zakenman wiens Duits matig is.

³³ Zie bijvoorbeeld dit schema: <https://detaalbrigade.nl/taalniveaus/>.

³⁴ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2019.

We stuiten hier op een belangrijke vraag, want waarom zou je Duits leren als een substantieel aandeel van de wereldbevolking Engels, Spaans of Mandarijn spreekt? Zou het niet logischer zijn om in ieder geval het Engels en anders de *linguae francae* redelijk te beheersen? Dit sluit inderdaad aan op jonge tendensen binnen de wetenschap. Zo is de Universiteit Twente onlangs volledig overgestapt op het Engels als voertaal.³⁵ Critici hebben al het probleem van de verengelsing van het wetenschappelijk onderwijs in Nederland benoemd. Nu is het enerzijds wenselijk dat het Engels *an sich* wordt gebruikt om wetenschappelijke publicaties toegankelijk te maken voor vakgenoten in andere delen van de wereld. Anderzijds werden we het afgelopen jaar geconfronteerd met de verdwijning van de bachelorstudie Nederlands aan de Vrije Universiteit.³⁶

Minder bekend is dat de afdelingen Duits aan de meeste universiteiten hetzelfde lot kan wachten, aangezien het aantal scholieren dat voor het eindexamenvak Duits kiest, laag is en met uitzondering van Engels alle vreemde talen over het geheel genomen met lage instroomcijfers kampen.³⁷ Het zou niet mogen gebeuren dat studies worden wegbezuinigd als reactie op het feit dat er te weinig interesse is voor het vak. Dit fenomeen is niet beperkt tot de hoofdstad of aan het hoger onderwijs. Overal in het land lijkt ook de populariteit van taalvakken aan het voortgezet onderwijs af te nemen, met uitzondering van de dominante taal het Engels.³⁸

De wetenschappelijk focus op het Engels is dus vrij eenzijdig. Het wegbezuinigen van bepaalde studies is karakteristiek voor het kortetermijndenken van universiteitsbesturen, dat bovendien, zoals aangetoond, in verschillende opzichten nadelige gevolgen heeft. In toenemende mate worden Nederlandse universiteiten beheerst door het efficiëntie denken, dat bijna exclusief is gericht op het markttechnische vraag-en-aanbodprincipe: de studies Engels en rechten hebben over het algemeen hogere instroomcijfers, waardoor die studies kunnen voortbestaan, maar alleen omdat ze door die gunstige cijfers ook over voldoende financiële middelen beschikken.

Bovenal gaat dat denken volledig voorbij aan de vraag wat het algemeen belang is van een bepaalde studie. Dat belang is van maatschappelijke aard, maar juist ook economisch; een betere beheersing en stimulering van de Duitse taal is in veel meer opzichten goed voor ons land en is een haalbaar doel. Ik zou de Duitse taal en andere Europese talen geen recht doen wanneer ik het alleen

³⁵ Janssen, 2020.

³⁶ Kuiper, 2019.

³⁷ "Schoolvak Duits: feiten en cijfers," n.d.

³⁸ Zie rapport van organisatie *Qompas*: voor Duits (p. 40 f.), Engels en Frans (p. 44 ff.) & Nederlands (p. 62 f.).

bij deze voorlopige conclusie zou laten. Het is belangrijk om te beseffen dat de buurtaal door om en nabij 100 miljoen mensen wordt gesproken. Daarmee neemt zij plaats 10 in van alle gesproken talen op de wereld van Europa en een van de meest gesproken talen in de Europese Unie.³⁹ Het doorslaggevend is dus de combinatie van dat relatief grote aantal sprekers én de nabijheid van die grote *Sprachraum* ten oosten van de grens.

Toekomst?

Dat neemt niet weg dat het besluit om kleinere talenstudies weg te bezuinigen allerm minst als een gunstig voorteken is te beschouwen. De situatie vindt haar weerslag in het nieuwe en niet onomstreden project Curriculum.⁴⁰ Aan dit project werken 125 leraren en 18 schoolleiders uit heel Nederland mee en de centrale vraag luidt: wat moeten leerlingen kennen en kunnen? De dominante positie van de Engelse taal als bovendien enig verplicht gestelde moderne vreemde taal in het voortgezet onderwijs komt tot uiting in de naam van de werkgroep, waar docenten Duits zich als onderdeel van een restcategorie bij mogen voegen: “Engels/MVT”. Afgelopen augustus vond de laatste feedbackronde van dat project plaats, waarmee de basis wordt gelegd voor een nieuw schoolcurriculum.

Het Duitsland Instituut te Amsterdam vermeldt in een persbericht na die laatste ronde dat scholen niet verplicht zijn om Duits en andere moderne vreemde taal als het Frans aan te bieden.⁴¹ Het instituut legt naar mijn mening ook direct de vinger op de zere plek. We hebben immers gezien dat veel talenopleidingen al klein zijn en worden wegbezuinigd. De combinatie met het oplopende lerarentekort kan ertoe leiden dat scholen hetzelfde besluit gaan nemen, terwijl zij daarmee de kansen van toekomstige generaties wegnemen. Dit zal dan misschien niet direct zichtbaar zijn in grote delen van de Randstad, maar vooral aan de oostgrens van het land waar het alledaagse leven van de mensen wordt bepaald door de nabijheid van de oosterbuur.

Samengevat kan worden geconcludeerd dat Nederland erg afhankelijk is van zijn buurland. Het huidige internationaliseringsbeleid speelt hier onvoldoende op in. Het is zowel voor het hele land alsook zijn inwoners van belang dat de toekomstige generatie, de huidige leerlingen aan het voortgezet onderwijs, zich op een begrijpelijke manier kan uitdrukken in communicatieve situaties met Duitsers of in het land van de taal in kwestie zelf. Het gaat hier namelijk om handel en

³⁹ Eurobarometer *Europeans and their Languages* 2012, p. 10.

⁴⁰ Zie website van het project: <https://wij-leren.nl/curriculum.php>.

⁴¹ DIA Amsterdam, 2019.

individuele kansen op de arbeidsmarkt. De onderlinge verwantschap van het Duits en het Nederlands neemt al veel potentiële taalbarrières weg en Nederlandse scholieren kunnen zich al snel redden in de taal. Goed onderwijs en de bewuste inzet van passende didactische werkvormen kan de verwerving van de Duitse taal in goede banen leiden, wat ook concreet en meetbaar kan worden gemaakt. De ondergesneeuwde positie van het schoolvak is als een symptoom te beschouwen van onverschilligheid ten opzichte van het belang van het vak en de taal. Er kan nog worden gehandeld voor het te laat is. In het kader van internationalisering moet de Nederlandse overheid zich toeleggen op het versterken van de positie van het schoolvak en de studie Duits.

Bronnen

Van den Camp, J. (2020, 2 februari). *Aanbeveling: 'Stel het Duits verplicht op school.'* Dagblad De Limburger. Geraadpleegd 12 maart 2020, van https://www.limburger.nl/cnt/dmf20200202_00145717/aanbeveling-stel-het-duits-verplicht-op-school.

Duitse handel met Nederland groeit het snelst. (2019, 20 februari). Geraadpleegd op 17 december 2019, van <https://www.dnhk.org/nl/newsroom/news/news-details/duitse-handel-met-nederland-groeit-het-snelst/>.

Duits-Nederlandse Handelskamer. (2018, 20 maart). *Nederland ook in 2017 belangrijkste handelspartner voor Noordrijn-Westfalen*. Geraadpleegd op 24 december 2019, van <https://www.dnhk.org/nl/newsroom/news/news-details/nederland-ook-in-2017-belangrijkste-handelspartner-voor-noordrijn-westfalen/>.

Dujardin, A. (2019, 2 december). *Scholieren vinden de lessen op school steeds saaier*. De Trouw. Geraadpleegd op 6 december 2019, van https://www.trouw.nl/onderwijs/scholieren-vinden-de-lessen-op-school-steeds-saaier~b1aebf52/?fbclid=IwAR2EKlgHuGt7IYUYDLznzLj9V88J4sa7iyy9V2mAGEhLiaBdJspcxnoRUuE_

European Commission. (2012). *Europeans and their Languages* (386). Geraadpleegd op 18 december 2019, van https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf.

Gemiste kans voor het vak Duits. (2019, 7 augustus). [Persbericht]. Geraadpleegd op 1 december 2019, van [https://duitslandinstituut.nl/assets/upload/Persberichten/Persbericht_GemistekansvoorhetvakDuits_Curriculum.nu\(07082019\).pdf](https://duitslandinstituut.nl/assets/upload/Persberichten/Persbericht_GemistekansvoorhetvakDuits_Curriculum.nu(07082019).pdf).

Van den Heuvel, H. (2017). *Handel met Noordrijn-Westfalen: er kan nog één tandje bij* (422, pp. 30-32). Geraadpleegd op 17 december 2019, van https://issuu.com/fenedex/docs/globe_nr_422_issuu.

Janssen, T. (2020, 12 januari). *Verengelsing van hoger onderwijs slaat door: 'We springen veel te makkelijk met onze taal om.'* Geraadpleegd op 8 maart 2020, van <https://www.nporadio1.nl/opinie-commentaar/20969-verengelsing-van-hoger-onderwijs-slaat-door-we-springen-veel-te-makkelijk-met-onze-taal-om>.

Kuiper, W. (2019, 26 februari). *Over en sluiten: VU stopt na honderd jaar met de bachelorstudie Nederlands*. Geraadpleegd op 18 december 2019, van <https://www.neerlandistiek.nl/2019/02/over-en-sluiten-vu-stopt-na-honderd-jaar-met-de-bachelorstudie-nederlands/>.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2019, 21 oktober). *Nederlandse studenten in het buitenland*. Geraadpleegd op 24 december 2019, van <https://www.onderwijscijfers.nl/kengetallen/internationaal/leerlingen-en-studenten/aantallen-nederlandse-studenten-in-het-buitenland>.

Nijholt, I. M. (2015). *Cognaten in lingua receptive: Een pilotstudie naar de invloed van cognaten op het begrip en de productie van taal bij Nederlands-Duitse lingua receptiva*. [Bachelorscriptie]. Geraadpleegd op 29 november 2019, van https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:hq1h8Up7iAIJ:scholar.google.com/+eindwerkstuk+ilse+nijholt&hl=nl&as_sdt=0,5_

Paalman, I. (2019, 4 juni). *Laten vallen*. Geraadpleegd op 8 maart 2020, van <https://duitslandinstituut.nl/artikel/31924/laten-vallen?fbclid=IwAR3fRnnruadDxQX9BliP3StnKbdLmr5kef0nhr-EuRJHFNeWQkWW8-WBNW8>.

Pittlik, W. (2018, 12 januari). *Scholieren vinden Duits leuk maar niet zo nuttig*. Geraadpleegd op 2 maart 2020 van <https://duitslandinstituut.nl/artikel/24271/scholieren-vinden-duits-leuk-maar-niet-zo-nuttig>.

Qompas (2019). *Populariteit van schoolvakken 2019*. Geraadpleegd op 18 december 2019, van <https://corporate.qompas.nl/media/42613/Populariteit%20van%20schoolvakken%20-%20Qompas%202019.pdf>.

Schoolvak Duits: feiten en cijfers. (z.d). Geraadpleegd op 24 december 2019, van <https://duitslandinstituut.nl/naslagwerk/1223/feiten-en-cijfers>.

Thurmair, M. (2001). *Die Rolle der Linguistik im Studium Deutsch als Fremdsprache. German as a Foreign Language: GFL*, (2/2001), 41-59.

Van Veelen, A. (2012, 17 april). *Gebrekkig Duits kost ons 7 miljard euro per jaar*. NRC Handelsblad. Geraadpleegd op 18 december 2019, van <https://www.nrc.nl/nieuws/2012/04/17/gebreekig-duits-kost-ons-7-miljard-euro-per-jaar-12287752-a313676>.